ПАГАРЭЛЬЦЫ

Пралог і эпілог
адной прыватнай трагікамічнай гісторыі

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ

Ухватаў Хведар Паўлавіч.

Рая — яго жонка.

Бусько Антон Сцяпанавіч.

Клёпкін Сілан Данілавіч.

Кудасаў.

Гарык.

Стэла.

Наталля Мікалаеўна.

Алёша. Потым ён — Аляксей Аляксеевіч.

Гледачы з пачуццём гумару — па 77 чалавек на кожнага адмоўнага персанажа ў спектаклі.

АД АЎТАРА

Кожны з нас па свайму разуменню і добрай волі можа прышпіліць да якой-небудзь жыцейскай былі народную мудрасць: што пасееш, тое і пажнеш. Альбо: як аукнецца, так і адгукнецца. Альбо: не ў свае сані не садзіся. Альбо: не ўсё кату Масленіца, бывае і Вялікі пост.

А калі задумацца, які сюжэт, якая жыцейская гісторыя лягла ў аснову кожнай з гэтых прыказак?

Ёсць над чым паразмышляць... Чаму ўсё-ткі народ так часта звяртаецца, па сутнасці, да адной і той жа думкі? Пэўна, і ў жыцці часта страчаецца такое, пра што сказана ў прыказках.

Людскі маральны вопыт марна не прападае. Ён, канечне, у генах не перадаецца ў спадчыну, а жыве ў традыцыях, у звычаях, у расказах бывалых людзей пра былі і небыліцы. Часта ў казках. Часта ў былінах. А бывае, і ў пратаколах, што ў архівах захаваліся. Калі іх мышы не з'елі. Яны часценька абгрызаюць гісторыю...

Вось і ў мяне чамусьці ўсплыла ў памяці даўняя прыватная гісторыя-быль — смешная, забаўная і адначасова сумная і нават жаласная. І мне падумалася, што яна можа быць і павучальнай, нягледзячы на тое, што здарылася ўсё гэта даўным-даўно. Як кажуць: было, было, дый быллём зарасло. Магчыма, толькі некаторыя дзядулькі ды бабулькі і прыгадаюць тую быль.

А соль той прыгоды вось у чым. Той, хто папіхаў слабага, дагаджаў дужаму, падлізваўся, хлусіў, крывадушнічаў, выгадваў, пагарджаючы інтарэсамі другіх дзеля ўласнай сытасці, каго адольвала фанабэрыя і славалюбства, той сам сабе праграміраваў няўхільную кару — ганьбу і ўніжэнне пад канец жыцця альбо брыдкую памяць пасля смерці. Сорам і боязь падняць вочы — вось што выпадзе на долю ўнуку за брыдкія справы свайго продка. І горка яму будзе ад бяссілля пазбавіцца такой славы і памяці.

Гісторыя гэта пачалася ў той год, калі на наш горад звалілася бяда, няшчасце, стыхія — землетрасенне. Для нас гэта было вялікае і нечаканае гора.

У другіх краінах такое паўтараецца і, кажуць, з яшчэ горшымі вынікамі. Але для нас тады гэта стыхія была жахлівай.

Усю гісторыю расказваць хутчэй за ўсё не варта. А вось з чаго пачалося і чым кончылася — раскажу.

Як аукнулася? І як адгукнулася?

У народных прыказках — у трох словах — сказана багата. І дагадлівы разумее — што і да чаго. «Гром не грымне, мужык не перахрысціцца».

Пралог

Пакой у камунальнай кватэры. У той даўні даваенны перыяд людзі часта жылі ў цеснаце, у камунальных кватэрах з беднай абстаноўкай. Краіна, пераадольваючы шматлікія цяжкасці і нягоды, паднімалася на ногі пасля разрухі. Ніхто нам тады не памагаў, а ворагаў было і за межамі, і ўнутры — процьма. Ох, як яны шкодзілі! А часта і свой жа паслужлівы дурань альбо шкурнік станавіўся горш за ворага. Такія задавалі клопату і сабе і іншым. Ноч канчаецца, а маладая гаспадыня Рая не спіць. З учарашняга вечара яна хвалюецца, пераҗывае, ахае, мітусіцца па пакоі — месца сабе не знаходзіць. І натуральна: учора не прыйшоў з работы муж. Яна часта зыркае на шырокія дзверы з бронзавай галавой ільва. У пашчы льва — кольца. Пад столлю ярка гарыць лямпачка. Над лямпачкай эмаліраваны рэфлектар, які нагадвае талерку, а яшчэ больш — кітайскі саламяны капялюш.

Рая не адна ў пакоі. Яе суцяшае суседка — Наталля Мікалаеўна — пажылая душэўная жанчына.

На дварэ нешта моцна грымнула, нават шыбы ў вокнах забрынчалі. Рая спалохалася і прытулілася да Наталлі Мікалаеўны.

Наталля Мікалаеўна. Рая! Ну што ты? Нельга ж так!

Рая *(шкадуючы)*. Нешта ўдрузг... На дробныя асколкі... Гэта зноў землетрасенне? Мне страшна.

Наталля Мікалаеўна. Супакойся. У цябе ж малое дзіця. Ты хоць Святланку пашкадуй. Прападзе малако. Што тады?.. Супакойся... Гэта ўсяго толькі навальніца. Толькі гром. Супакойся.

Рая. Ну што вы гаворыце, Наталля Мікалаеўна?! Хутка раніца, а яго няма. Як я магу супакоіцца? Вы ж самі ведаеце, што ў нас у горадзе робіцца. Такая катастрофа. І зноў грыміць.

Наталля Мікалаеўна. Ці мала што магло затрымаць чалавека. Можа, таварыша сустрэў, чарку выпілі, можа, селі ў карты пагуляць.

Рая. Што вы? На руінах у карты. Такога з ім ніколі не бывала. Ён прыходзіў дадому без спазненняў. А тут...

Наталля Мікалаеўна. Я ўпэўнена, што з тваім Фёдарам нічога не здарылася.

Рая. Пасля такой катастрофы ў яго сівыя валасы паявіліся за адны суткі. Гэта што?

Наталля Мікалаеўна. Не ён жа вінаваты ў гэтай катастрофе...

Рая. Вы даруйце, Наталля Мікалаеўна. А што з вашым Віктарам Васільевічам?

Наталля Мікалаеўна. Гэта нейкае непаразуменне. Бачыш — я не вельмі і хвалююся.

Рая. Бачу я, як вы не хвалюецеся. Не сляпая.

Наталля Мікалаеўна *(страсна)*. Я веру — ён жывы, ён цэлы. Ён вернецца. Я ведаю свайго мужа. Ён вернецца — яму ж трэба... Ён пачаў... Перад тым вечарам ён пачаў сур'ёзную работу для журнала. Вот ён тэзісы... Пачатак. *(Дастае чырвоную запісную кніжачку.)* Асталася... Ды не, ён вернецца, ты не сумнявайся, Раечка.

Рая. Ну што вы! Я ж ведаю, што вы добрая і ваш Віктар Васільевіч таксама быў добрым чалавекам. Нават ён не мог перашкодзіць гэтаму землетрасенню, гэтаму катаклізму.

Наталля Мікалаеўна. Ну во, і ты верыш. Дзякую. Будзь упэўнена, за гэта нехта яшчэ адплоціць. Такія жартачкі дарма не праходзяць. Нехта ж павінен быў папярэдзіць! Такі ўрон! Столькі разбураных дамоў!

Рая. Ужо світае, а яго няма. І што мне рабіць?..

Паўза.

Наталля Мікалаеўна. Ну, Рая, мне трэба пайсці ўжо. Позна. А заўтра трэба рана ўставаць. Дык я пайду.

Рая заплакала.

Ну што ты, Рая, Рая?..

Рая *(плача)*. Мне страшна адной...

Наталля Мікалаеўна. Ну, добра, добра, я з табой пабуду. Паплач, паплач. Слёзкі душу абмыюць, і ты супакоішся. Хутка развіднее, узыдзе сонейка. А тады і пойдзем яго шукаць, калі сам не прыйдзе. Хутка Светачка твая ўстане, званочак твой.

Рая. А ў мяне малака зусім няма. Пустыя грудзі...

Наталля Мікалаеўна. А ты кампоту выпі. Я зараз прынясу.

Рая. Не трэба, Наталля Мікалаеўна. Дзякую. У мяне ёсць. Кісель журавінавы ёсць.

Наталля Мікалаеўна. Ты і выпі. Ідзі выпі.

Рая выходзіць па кухню і хутка вяртаецца.

Рая. Наталля Мікалаеўна, няўжо Бог такі несправядлівы? Мой жа Федзя быў цішэй вады, ніжэй травы. Ні з кім не сварыўся, нікому дарогу не перайшоў. Ён сам баяўся крытыкі і нікога не крытыкаваў. Былі ўсякія дыскусіі і дыспуты, дык ён жа ўцякаў ад іх. Можа, я не тое кажу пра яго... Але ж якая ад яго шкода? Калі дзенебудзь галасавалі, ён жа ніколі першы рукі не падымаў.

Прыглядаўся — як усе, так і ён. З начальствам ніколі ў дыбкі не станавіўся. Нікому не пярэчыў. Ніякай хулы ад яго не чула. Нават цяпер, калі... Уздыхае і маўчыць. Увесь пасівеў. *(Па сакрэту.)* Нават вошы паявіліся... Ад перажыванняў. За што ж тады?! Калі Бог ёсць, ён павінен быць літасцівым.

Н а т а л л я М і к а л а е ў н а. Ну, вось і супакойся, Раечка, супакойся. Нічога ж не здарылася, а ты адпяваеш.

За занавескай закугакала Света. Рая пайшла да дачкі. Света сціхае.

На касцёр узводзяць ерэтыкоў... А ён... Ну, які ён ерэтык?

Р а я. Ну, няма больш малака, няма, Светачка. *(Выходзіць з-за занавескі.)* Вось і ноч канчаецца. На дварэ пачынае віднець. Дзякуй вам, Наталля Мікалаеўна. Ідзіце дамоў. А то вы пакутуеце ўсю ноч тут, са мной. *(Прыслухоўваецца.)* Нехта хрыпіць...

Н а т а л л я М і к а л а е ў н а. Табе здалося.

На сцяне прахрыпеў, нібы прачысціў сваё горла, чорны дыск рэпрадуктара. Рая і гэтага спалохалася і зноў прынікла да Наталлі Мікалаеўны. Жанчыны насцярожыліся.

З рэпрадуктара палілася мелодыя задорнай песні:

Утро красит нежным светом
Стены древнего Кремля.
Просыпается с рассветом
Вся Советская страна...

Р а я. А мы яшчэ не лажыліся...

Н а т а л л я М і к а л а е ў н а. Якая харошая песня, чыстая такая, задорная. Хораша пачынаць дзень такой песняй.

Р а я. Які харошы ў вас шарф... Мяккі...

Н а т а л л я М і к а л а е ў н а. Гэта падарунак мужа. *(Разгарнула шарф.)*

На падлогу падае чырвоная кніжачка. Рая паднімае яе.

Р а я. Прыгожая кніжачка.

Н а т а л л я М і к а л а е ў н а. Толькі пачаў. Вот, паслухай. *(Чытае.)* «Некалькі навадзяшчых пытанняў аб сувязях паміж сёння і заўтра. Адыходзячы на спачын, запытай сябе сам. Што ты зрабіў сёння? Падвядзі вынікі справам тваім...»

За акном рэзкі гудок аўтамабіля. І гэты гудок напалохаў Раю.

Р а я. Наталля Мікалаеўна, родненькая, не пакідай мяне адну! Мне страшна...

Наталля Мікалаеўна. Ну што ты, Раечка, я з табой. Не бойся, любая, не бойся, рыбка...

Прыціхлі, прытаіліся. Чакаюць.

Рая. Баюся я, Наталля Мікалаеўна...

Стук у дзверы, громкі, уладны.

Наталля Мікалаеўна. Ідзі адчыні.

Рая. Я не магу ўстаць. Я ўстаць не магу...

Наталля Мікалаеўна кінула на падаконнік шарф і чырвоную кніжачку і пайшла да дзвярэй. Адчыніла дзверы і адступіла. У пакой уваходзіць Хведар Паўлавіч Ухватаў. Сустрэўшы Наталлю Мікалаеўну ў сваёй кватэры, ён ад нечаканасці спыняецца каля парога. Рая і Наталля Мікалаеўна чакаюць яшчэ некага. Але Хведар Паўлавіч рыўком зачыняе дзверы. Рая кідаецца мужу на шыю.

Наталля Мікалаеўна. Ну, вось... бяры мужа.

Рая. Федзя! Федзечка! Прыйшоў, нарэшце!!!

Ухватаў. Ну, чаго ты? Здурнела? Што такое? Што тут здарылася?

Наталля Мікалаеўна *(радасна)*. Ну, вось і ўсё, і ўсё. А ты непакоілася. *(Хведару.)* Яна так непакоілася, так баялася, так перажывала за вас. Усю ноч не спала... *(Заўважае непрыязнасць, халоднасць, нават варожасць Ухватава, і радасць знікае з твару Наталлі Мікалаеўны. Голас становіцца глушэй, цішэй. І сама яна адчувае сябе нібы ў нечым вінаватай.)* А вы, хвала Богу, прыйшлі. Я ёй гаварыла... Ну, цяпер я магу пайсці. Спакойнай ночы. Бывайце здаровы. *(І яна пайшла, прыніжаная, ціхая, як бы і сапраўды вінаватая.)*

Рая. Дзякуй вам, Наталля Мікалаеўна. Дзякуй!

Наталля Мікалаеўна. Няма за што. *(Выйшла.)*

Ухватаў *(амаль шэптам)*. Чаго яна тут? Што ёй тут трэба?

Рая. Федзя...

Ухватаў *(напаўголаса)*. Чаму ты водзішся з ёю?

Рая. Федзя, ты паслухай...

Ухватаў *(ціха)*. Ты што, маленькая? Не разумееш? Не ведаеш, хто яна?

Рая. Яна душэўны чалавек. Яна добрая жанчына.

Ухватаў. Не заступайся! Дзе яе муж? Хто ён? Па яго віне такая катастрофа ў горадзе. Недагледзеў. Ты што? Сляпая? Глухая? Не ведаеш, чым гэта пахне? Ты хочаш і сама ўліпнуць, і мяне пад манастыр падвесці?

Рая. Федзя! Хіба можна ўсю віну на яго? Хіба адзін чалавек можа спыніць землетрасенне? *(Нясмела, апраўдваючы Наталлю Мікалаеўну.)* Я пазвала яе... Я месца сабе не знаходзіла. Я ўсю ноч трэслася як у ліхаманцы. Ты заўсёды акуратна прыходзіў дадому. А тут — усю ноч чакаю, цэлую ноч... Ты ж ведаеш, які цяпер час. У мяне нават малако прапала. Яна... Яна ж... Федзя, яна ж добры чалавек. Яна таксама непакоілася. Так перажывала са мной... за цябе. Я ж думала... што цябе... Ну, што ты маўчыш? Ты ж сам бачыш, што стала з горадам...

Ухватаў. Да-а, катаклізм небывалы.

Рая. І многа людзей загінула?

Ухватаў. Ды якіх! Пакуль не злічылі. І мяне трасанула.

Рая. Ну во!..

Ухватаў. Падкінула! Так што — збірай манаткі. Я ўжо не інструктар...

Рая *(апусцілася на стул).* Фе-е-едзя!

Ухватаў. Чаго ты? Дурная! Мяне пасадзілі на новую пасаду. Я цяпер гаспадаром горада буду! Часова. Ясна?

Рая. Што ясна, што ясна?.. Ты што?

Ухватаў *(усміхаецца).* Так, я цяпер — старшыня выканкома замест Бурлакова. Праўда, ЧВА.

Рая. Ён яшчэ ўсміхаецца. Федзя! З гэтым не жартуюць, гэта ўлада! Ты ж нездаровы!

Ухватаў. Вот баба бязглуздая, не верыць. Гэта ўжо — факт.

Рая. А... А... Бурлакоў дзе?

Ухватаў. Няма яго. Няма. Знік. Той жа ноччу. І слядоў няма. Так трасанула! Не адзін ён прапаў.

Рая. І ты пайшоў на яго месца? Ты разумееш, якая гэта пасада. Там і святы цяпер усім не дагодзіць. Усяму народу не дагодзіш. Як ты згадзіўся?

Ухватаў. Яшчэ б не згадзіўся! А што я мог зрабіць? Мяне паклікалі на пасяджэнне... Я ўсю ноч спрэчкі... У мяне душа з целам развіталася, калі ўнеслі прапанову... Я сказаў: «Я не спраўлюся... не сумею...»

Рая. Правільна. А яны?

Ухватаў. «Не ўмееш — навучым». Я кажу: «На такую пасаду я яшчэ не падкаваны». А ён...

Рая. Канечне, не падкаваны. А яны?

Ухватаў. А мне: «Падкуём», кажуць.

Рая. Яны такі падкуюць... Не сумнявайся.

Ухватаў. Такі ўчастак работы я магу правaліць.

Рая. Канечне.

Ухватаў. «Не дапусцім, кажуць, не багі гаршкі ляпяць!.. Падбярэш надзейныя кадры...»

Рая. Канечне, гаршкі ляпяць не багі. А кадры... Якія кадры? Дзе яны?

Ухватаў. Я і кажу: баюся я. Дапушчу нейкую памылку, і мяне... туды...

Рая. Ну, канечне...

Ухватаў. Тады ўстае гэты... Так глянуў на мяне, што я... і кажа: «Яму, панімаеш, аказваюць давер'е, а ён упіраецца, як ішак, панімаеш. Авансам амністыю просіш? Да?»

Рая. Згаджайся, Федзя, пакуль не позна.

Ухватаў. Я і згадзіўся. Тым больш — часова выконваючым абавязкі.

Рая. Гэта ўжо горш. *(Цмокае.)* Часовая ўлада — горш.

Ухватаў. Во як мяне трасанула і падкінула!

Рая. Уй, падкідыш ты мой няшчасны, бедны!

Ухватаў. Цяпер мне толькі правільную лінію намацаць. *(Устае, ходзіць па пакоі.)* Правільны арыенцір знайсці... Я — хто? Старшыня вы-ка-наў-чага камітэта. Вы-ка-наў-чага! Во дзе мой корань. Выканаўчы!..

Рая *(апусцілася ў знямозе на крэсла).* Прынясі мне кісялю.

Ухватаў. Слухаю. *(Прыносіць з кухні кубак кісялю.)* Якія яшчэ будуць дырэктывы?

Рая *(выпівае кісель).* Выліжы астаткі, Ухватаў!

Ухватаў. Я, можа, памыю?

Рая. Выліжы і пастаў кубак уверх дном. І табурэт таксама!..

Ухватаў перавярнуў кубак і ставіць табурэт дагары нагамі.

Ухватаў. Яшчэ што?

Рая. А чаму ты зрабіў усё гэта? І не спытаў. Чаму? Ты б хоць падумаў.

Ухватаў. І не падумаю думаць. Калі трэба, скажуць. Я ўсё перавярну дагары нагамі, я ўсё перавярну!.. Нават цябе.

Рая. Ты што? Ашалеў? Вар'ят! Упаду! *(Вызваляецца.)*

Ухватаў. Табе можна, а мне падаць нельга. Страшна.

Хведар Паўлавіч заўважае на стуле шарф Наталлі Мікалаеўны. Паказвае пальцам і не можа прамовіць слова.

Гэта яе?

Рая. Наталлі Мікалаеўны... Я занясу зараз...

Ухватаў. І скажы, што мы з ёй і не былі знаёмыя.

Рая. Не магу я так, Федзя.

Ухватаў. Не зможаш — навучым, не схочаш — прымусім.

Рая *(беражна згортвае шарф і накіроўваецца да дзвярэй)*. Федзя, ты становішся...

У калідоры ляпнулі нечыя дзверы, і па прыступках нехта затупаў.

Ухватаў. Стой! Пачакай, а то яшчэ сволач якая заўважыць і возьме на заметачку твае сувязі з гэтай... *(Прачыняе дзверы і праз шчыліну выглядвае ў калідор.)*

Рая. Федзя! Не трэба так.

Ухватаў. Іменна так трэба. Толькі так. Цяпер ідзі. Аддай і зараз жа дамоў. *(Выпускае жонку ў калідор, а сам сцеражэ.)* Рая! Не разглагольствуй! Чуеш ты? Ідзі дамоў!

Рая вяртаецца.

Рая. Мне сорамна. Мне вельмі сорамна.

Ухватаў. Прывыкай.

Рая. Я так спачуваю Наталлі Мікалаеўне...

Ухватаў. Не спачувай, калі не хочаш, каб табе спачувалі. *(Злосна зыркнуў на жонку.)*

Ухватаў перасоўвае цяжкую шафу, каб закрыць дзверы суседкі. Мог падарвацца. І што прыдало яму столькі сілы?

І не смей раскупорыць!

Рая. Ты закрыў ход да чэсных людзей.

Ухватаў. Язык, язык прыкусі.

Рая. Ой, не справішся ты з людзьмі...

Ухватаў. Спраўлюся. Вот падбяру кадры.

Рая. Дзе тыя кадры? Адкуль ты іх возьмеш? Дзе знойдзеш?

Ухватаў. Кадры? Яны мяне знойдуць. Кадры самі прыйдуць, а я іх толькі выбіраць буду.

Стук у дзверы.

Рая. Заходзьце, калі ласка!

Уваходзіць Кудасаў.

Кудасаў. Добрай раніцы, Хведар Паўлавіч! Добрай раніцы, Раіса Якаўлеўна!

Ухватаў. Вось ён — першы кадр. Добрай раніцы.

К у д а с а ў *(панюхаў, панюхаў і вынюхаў; радасна)*. А ў вас журавінавы кісель! Верна! Прыпраўлены чабарком.

Р а я *(здзіўлена)*. Верна... Але адкуль вы ведаеце?

К у д а с а ў. Мяне прырода надзяліла такім носам, што... за вярсту чую. Ну, Хведар Паўлавіч, віншую вас! І вас, Раіса Якаўлеўна, таксама віншую! Шчыра, шчыра, шчыра віншую вас! І рад! Рад!

У х в а т а ў. Ты глядзі! Пранюхаў ужо!

К у д а с а ў *(хваліцца)*. Хведар Паўлавіч! Усе, нават самыя сакрэтныя, навіны ў горадзе мне першаму становяцца вядомымі. Напрыклад, прапаў Бурлакоў, а я ўжо праз гадзіну ведаў.

У х в а т а ў. Ды ты, відаць, за гадзіну перад тым ведаў.

К у д а с а ў. Дагадваўся — да. Хе-хе... Жартуеце, Хведар Паўлавіч. А жартачкі ўсё-такі горкія. *(Бядуючы.)* Ах, ах, ах, ах! Якая атмасфера, якая атмасфера! Які катаклізм? Такія страты! *(Davярыцельна.)* Як жа тут можна жыць, як жа тут можна працаваць? Такая няўпэўненасць... *(Чакае адказу.)*

Р а я выходзіць.
Ухватаў доўга ўглядаецца ў вочы Кудасаву.

У х в а т а ў *(пагразіў пальцам)*. Э-э-э-э! Не, таварыш Кудасаў! У нас вельмі цудоўная атмасфера! У нас можна жыць і можна працаваць! Зафіксіруй! Устаноўку чуў: «Жыць стала лепей, таварышы, жыць стала весялей!.. А калі весела жывецца, то і работа спорыцца».

К у д а с а ў *(зразумеў, што паклёўкі не было)*. Ясна. Але пасля такой устраскі паявіліся шчэлкі, каб там не завяліся паразіты.

У х в а т а ў. Вытруцім паразітаў. Правядзём дэзінфекцыю. А шчыліны заселім вернымі людзьмі, з добрым нюхам.

К у д а с а ў. А цяпер, Хведар Паўлавіч, трэба на галоўныя ўчасткі паставіць верных, надзейных, адданых душой і целам, сваіх людзей.

У х в а т а ў. Я пра гэта і талкую. Размышляю... Вот — думаю...

К у д а с а ў *(прынюхаўся)*. Селядзец!

У х в а т а ў. Што селядзец?

К у д а с а ў. Там, на кухні, у Раісы Якаўлеўны. Марынаваны.

У х в а т а ў. Ох, і нюх у цябе!

Кудасаў. А якія ў нас галоўныя ўчасткі? Што галоўнае для нашага савецкага чалавека, для нашага народа, для рабочага класа?

Ухватаў. Сацыялізм.

Кудасаў. Правільна. Сацыялізм. А канкрэтней?

Ухватаў. Класавая барацьба.

Кудасаў. А яшчэ канкрэтней?

Ухватаў. Ну, давай, давай сам. Што?

Кудасаў. Тры рэчы. Яда — раз. Хата, кватэра — два! І адзежа — тры! Вось тут і ключавыя пасады: гаргандаль прадуктамі, гаргандаль прамтаварамі і гаржылупраўленне.

Ухватаў. Правільна, гэта тры кіты.

Кудасаў *(прынюхаўся)*. З цыбулькай і канапляным алеем.

Ухватаў *(не зразумеў)*. Што — цыбулька?

Кудасаў *(паказвае на кухню)*. Там, да селядца.

Ухватаў. Слухай, Кудасаў, не злоўжывай нюхам.

Кудасаў. Звярніце ўвагу, Фёдар Паўлавіч, бюракраты і паразіты ў сістэме гандлю, каб скампраметаваць савецкую ўладу, там-сям штучна марылі голадам рабочы клас.

Ухватаў. Ты хочаш яго накарміць?

Кудасаў. Накармлю! О так! Пераканаецеся на ўласным вопыце!

Ухватаў. І сам будзеш сыты?

Кудасаў. Сыты ці галодны, а скардзіцца не прыйду.

Уваходзіць з кухні Рая.

Рая. Федзя, ты, можа, паснедаеш? Ты ж пасля ўчарашняга абеду нічога не еў.

Кудасаў. Ёсць прычына нават кульнуць. Так сказаць, успрыснуць новае крэсла, каб не рассохлася.

Ухватаў. З гэтага пачынаць? Ну, ведаеш...

Кудасаў. Ну-у, Хведар Паўлавіч! Гэта ж старая народная традыцыя. Народная! А мы хто? І служым каму? Народу. Інакш нас не зразумее народ. Адвернецца — во як!

Ухватаў. Дый зелля гэтага я ў хаце не трымаю...

Кудасаў. Падначаленыя павінны быць прадбачлівымі. Ва ўсім! І нават у гэтым. *(Бярэ свой партфель.)* Вось гэтая папка, яна ж і мамка, зараз выручыць. *(Вымае з партфеля паўлітэрку.)*

Рая *(ставіць на стол снядана к)*. Федзя! Падгледзіць хто-небудзь...

Кудасаў. А мы павінны быць акуратнымі. *(Зачыняе дзверы на зашчэпку і ў замочную шчыліну затыкае карандашом насавічок.)*

Ухватаў. Лоўка.

Кудасаў. Беражонага і Бог беражэ. А паколькі Бога рэпрэсіравалі, трэба самім не зяваць.

Рая прыносіць шклянкі і закуску.

Ухватаў *(напаўняе шклянкі)*. Ну!..

Кудасаў. Ну, Хведар Паўлавіч...

Ухватаў. Вып'ем...

Кудасаў. За ваша...

Ухватаў *(спахапіўся)*. За нашага любімага...

Кудасаў *(таксама ўстаў і гэтак жа ўрачыста)*. ...роднага...

Ухватаў. ...бацьку і настаўніка...

Кудасаў. ...усіх часоў і народаў... А Раіса Якаўлеўна?

Ухватаў. Рая! Ідзі сюды! (*Налівае і ёй шклянку.)*

Рая *(не чула тоста)*. Федзя! Не налівай. Я піць не буду. Ты ж ведаеш. Не налівай.

Ухватаў. Што-о? *(Нешта шапнуў ёй.)* Да дна!

Рая *(хапае шклянку. З перапуду выпіла ўсю гарэлку. Папярхнулася)*. Выбачайце, я саўсім не ўмею піць.

Ухватаў. Тады закусвай.

Усе дружна селі, моўчкі жуюць.

Кудасаў. Паміж першай і другой чаркай павінен быць максімальна кароткі перапынак. *(Налівае.)*

Рая *(спалохалася, што прыйдзецца яшчэ раз выпіць)*. Ой, я там Светачцы малако паставіла... *(Выходзіць на кухню.)*

Кудасаў *(узнімае шклянку)*. Я рад падняць гэтую чару за ваша прызначэнне! Я рад выпіць гэтую чару за тое, што буду працаваць пад вашым началам! І за тое, каб наш народ быў сыты!

Выпілі.

Ухватаў. А ты гаварыў: атмасфера, сёння, заўтра, няўпэўненасць...

Кудасаў. Я не ў тым сэнсе. А ў тым сэнсе, што... *(Стараецца выблытацца.)* Землетрасенне гэта. Руіны... Пажары... Абломкі. Во і няўпэўненасць...

Ухватаў. Абломкі прыбяром, руіны расчысцім і атмасферу адпаведна...

Кудасаў. Во! Ужо лягчэй дыхаць стала.

Ухватаў. Падбяром надзейныя кадры... Кадры вырашаюць усё!..

Кудасаў. Правільна! Абавязкова кадры! Вось хоць бы вы... Вас цяпер паднялі... Хіба для вас ёсць што-небудзь даражэй за свой пост? Кім вы былі раней?

Ухватаў. Рабочым. Гліну мясіў на цагельным заводзе. А потым выдзвінулі. А цяпер яшчэ раз выдзвінулі.

Кудасаў. Во! П'ём за выдзвіжэнні і перадзвіжэнні! *(П'юць.)*

Ухватаў *(утаропіўся на Кудасава)*. А ты хто? Твае бацькі да семнаццатага года — хто? І ты кім быў до?

Кудасаў *(папярхнуўся гарэлкай)*. Рыкшам.

Ухватаў. Рыкшам?

Кудасаў. Па сутнасці — рыкшам. І дзед мой, бацька мой, і я. Возчыкамі. На чужых конях. Па сутнасці — на мне ездзілі. Значыць — рыкша. А цяпер я!.. Кім буду?.. У вас?

Ухватаў. Нешта ты спяшаешся да ўлады.

Кудасаў. А як жа не спяшацца? Праварόніць можна. Вы набераце з такімі біяграфіямі, што... Мне цяжка будзе цягацца. Я адкрыта: мой дзед цара не забіў, дзекабрыстам не быў. Дзевяцьсот пяты год праспаў на печы. Ён, дурань, аб унуках не клапаціўся. А ў лейтэнанта Шміта вунь колькі ўнукаў! Праўда, бацька мой у Грамадзянскую не падвёў. Не прымкнуў ні да Пятлюры, ні да Балаховіча. Устаяў! І за тое — дзякуй. А мог бы на рэвалюцыйнай хвалі ўзляцець... А цяпер вот і я быў бы на сметніку, каб не класавае чуццё і адданасць.

Ухватаў. Цяпер канечне — пасля перамогі, калі ўлада акрэпла, да яе ўсе ліпнуць, усе хапаюцца, бадзёрымі папутчыкамі шагаюць у нагу. Ды ўлада — не дура, прыглядаецца і ад каго трэба — адмяжоўваецца. Адсякае. Толькі выпадак часам памагае. Толькі на выпадак можаш спадзявацца. На ўстраску!

Кудасаў. І за выпадак, і за ўстраску можна... выпіць. Можна і аддзячыць за выпадак. Дык — хто я? У вас буду?

Ухватаў. Мая правая рука... Бачу — я табе вельмі патрэбны.

Абодва ап'янелі ці ад выпітай гарэлкі, ад узаемных пахвал, ці ад таго, што адчулі слодыч улады.

Кудасаў. Ясна. Цяпер я пагарцую, паезджу!

Ухватаў. На мне?

Кудасаў. Што вы, што вы?! Вы — гістарычная, можна сказаць, фігура. Калі на тое пайшло — хочаце — я вас правязу. А? Сядайце вярхом. Хочаце?

Ухватаў. Яшчэ ўроніш. Не-е! *(Адмахнуўся.)* Не хачу!

Кудасаў. Я — шануючы вас. Э-эх... *(Бярэцца за паўлітэрку.)* «Бродяга Байкал пере-ехал, навстречу роди-мая ма-ать...» *(Спявае галасіста, чулліва.)*

Рая *(выглядае з кухні)*. Федзя!!!

Ухватаў. Т-сс... Вот, гляджу я, мы як птушкі. Вельмі падобны на птушак... людзі. Ты бачыў калі-небудзь сініцу ў кармушцы? Як яна там? А? Ухопіць кавалачак і тут жа ўбок. І перш чым клюнуць, сем разоў азірнецца. І ад чаго так стала з сініцамі? Заўсёды насцярожаныя.

Кудасаў. Таму, што кошка недзе побач. Ці яшчэ які свой — у такіх жа пер'ях — драпежнік. *(Асяніла.)* Ясна, Фёдар Паўлавіч, усё. Перш чым разок клюнуць, трэба сем разоў азірнуцца. Прасвяцілі! Якая кніжачка!

Ухватаў даўно ўжо заўважыў, што Кудасава вельмі зацікавіла чырвоная кніжачка на акне.

Ухватаў *(бярэ кніжачку, гартае)*. Гэта жонка любіць перапісваць з кніг розныя выказванні і вытрымкі. Паэтаў розных. Пралетарскіх асабліва. А потым і мне дакладвае. Вот. *(Чытае.)* «Некалькі наводных пытанняў аб паслядоўнасці з'яў і часу». Та-ак... «Адыходзячы на спачын, запытай сябе. Сам. Што ты зрабіў? Сёння. Падвядзі вынікі. Справам тваім. Можа, чужое проса вытаптаў? Пакрыўдзіў каго? Аблаяў? Пакараў? Звольніў з работы? Ці асудзіў? Каго? За што? Ці справядліва? Чым гэта павернецца для цябе, для людзей заўтра? Праз год? Праз дзесяць гадоў? А праз дваццаць гадоў? Успомніць аб гэтым не сорамна будзе табе? Перад сабой. Перад сынамі. І перад унукамі. Што ты зрабіў? Сёння?»

Кудасаў *(крычыць, апраўдваецца)*. Нічога такога я не зрабіў! Мура нейкая. Яшчэ допыты самому сабе? «Спытай сябе...» Ёсць каму допыты рабіць. Мура, і ўсё. Глупства! Выцяжкі няма. Во давайце вып'ем і закусім. Яшчэ і

пракурорам над сабой будзь. *(Плюецца. І зноў запявае.)* «На-алей! Вып'ем, яй-богу, яшчэ!..» *(Налівае.)*

Нечаканы стук у дзверы. Хведар Паўлавіч і Кудасаў струсілі.

Рая *(прыбягае з кухні)*. Я ж гаварыла! Федзя!

Ухватаў. Прыбраць!!!

Прыбіраюць шклянкі, хаваюць бутэльку. Кудасаў у паніцы хавае ў кішэнь нават відэльцы і нажы. Выхапіў з партфеля газету і ўголас чытае загаловак артыкула: «Вялікая перамога металургаў. Першы савецкі блюмінг перакрыў праектную магутнасць...»

Рая. Ну во, я ж казала, я ж казала...

Ухватаў. Ну хопіць! *(Перадражнівае.)* «Казала, казала».

Рая адчыняе дзверы. На парозе з'яўляецца Бусько з кошыкам і чамаданам, якія ён ставіць каля парога.

Рая. Калі ласка!

Ухватаў *(нібы і ўзрадаваўся)*. А-а! Цэ ты?

Бусько. Я! Здароў!

Ухватаў. Здароў!

Бусько *(абдымаюцца, паляпваюць адзін аднаго па спіне)*. Хведзька! А цэ твая баба?

Ухватаў. Яна.

Бусько *(здзіўляецца)*. Така малюпасэнька! Х-ха-ха-ха! Така кнопачка? *(Хацеў шлёпнуць Раю ніжэй паясніцы.)*

Рая. Федзя! Што за фамільярнасць?

Ухватаў. Бусько! Асцярожней!

Бусько. Не шкляная. От ты, брат Хведзька, хітры, выбраў собі... Таку ж і прокорміць і одзягнуць — раз плюнуць, не тое шо мою... Штоб обгарнуць толькі кузаў, тры метры мадэпаламу трэба. *(Паказвае на Кудасава.)* А о цэ хто?

Ухватаў. Мая правая рука. *(Кудасаву на Бусько.)* А гэта — разам на цагельні гліну мясілі. Потым яго выдзвінулі. У заготжывёлу.

Бусько. Дык гэта я выдзвінуўся? Не ўспамінай. А вы што? З самага ранку за газету? А што б вы прыпухлі! А я ехаў до тэбэ і думаў: можа, адрас памяняў. Напісаў пісьмо, а адказу няма. А ты ўсё яшчэ тут. Цеснавата. З маёй бабай тут і не размінуўся б.

Кудасаў. О-о! Напомніў! Хведар Паўлавіч! Гэта я ўжо на сябе бяру. Кватэру вам я падрыхтую.

Рая. А якую кватэру? А гэта?

Кудасаў. Хіба гэта кватэра? Гэта ж — каземат. Тут была кантора купца Япішкіна. І склады: сядзёлкі тут, гужы, хамуты. Вы ж не сядзёлкі... А купец будаваўся сур'ёзна, гад.

Рая. А да чаго тут сядзёлкі і хамуты?

Кудасаў. Я і кажу: вы не хамуты. Вы — людзі. А сюды мы вернем якую-небудзь кантору, а вам пяць пакояў. *(Шэпча Ухватаву нешта на вуха.)*

Ухватаў. Не спяшайся. Пасля такой катастрофы...

Кудасаў. Іх ужо там няма. Збеглі. І потым, каму катастрофа, а каму... Нельга ж усім пры катастрофе.

Рая. А навошта нам пяць пакояў? Федзя!

Кудасаў. Ну, а як жыў? Гаспадар горада! Вось госць прыехаў. Дзе вы яго прыстроіце ў такой цеснаце? Дый не такіх гасцей давядзецца прымаць. Так што, Раіса Якаўлеўна, у вас цяпер іншыя маштабы. І ніякія катаклізмы не павінны замінаць.

Бусько. А я, брат, у графскім іменні на этажах жыву. Такія пакоі — калі па чарцы возьмем з бабай — у чахарду гуляем.

Кудасаў. Вось бачыце. Ну, выбачайце, я пайду, а вы не турбуйцеся. Хведар Паўлавіч, можа, «эмку» прыслаць? Можа, праехаць куды?

Ухватаў *(не адразу)*. Н-не, не трэба.

Кудасаў. Можа, Раісе Якаўлеўне трэба? Шафёр усё роўна дзяжурыць.

Ухватаў. Я сёння нікуды. Усю ноч не спаў.

Рая *(здаецца, крыху ап'янела)*. Калі ўжо так можна, Федзя, я хачу трошкі...

Ухватаў. Пакрасавацца перад мамачкай?

Рая. Федзя! Яна так рада будзе! Я на адну хвіліначку. І да сястры... Можа, на рынак — таксама на адну хвіліначку.

Кудасаў. А чаму нельга? Усе так робяць. Усе жонкі. Не на сабе ж цягаць.

Ухватаў. Ну, ладна, хай паедзе.

Кудасаў. Тады адпачывайце. Усяго добрага.

Ухватаў. Чакай! Нажы і відэльцы не знясі.

Кудасаў. Ага, даруйце. *(Выкладае нажы і відэльцы.)* Бывайце здаровы! *(Каля парога перад багажом Бусько спыніўся, прынюхаўся раз, другі, трэці.)* Кумпяк. Капчоны.

Леташні... І сыр. Сялянскі. З корачкай. Падсмажаны на масле.

Бусько ашаломлены.

Бусько. Ён што, калдун?

Ухватаў. Цябе, Кудасаў, нюх пачынае падводзіць. А калі паляўнічага сабаку падводзіць нюх і ён замест дзічыны ганяецца за жабай, то... Што з такім сабакам робяць? У лепшым выпадку прагоняць са двара. Гэта я ад паляўнічых чуў. Матай на вус.

Кудасаў. Усё. Жабы няхай не хвалююцца. Ганяць іх не будуць. Усяго найлепшага! *(Выходзіць.)*

Рая. Федзя! З ім гэтак нельга.

Бусько. Ну, брат, і ўюн! Ён табе і гэта, ён табе і «эмку», і катаклізму... Слухай, Хведзька, што такое катаклізма?

Ухватаў. Гэта, разумееш... Калі разбушуецца прырода, дзікая стыхія і ніхто з ёй саўладаць не можа. Бачыў, колькі руін у горадзе? Такое і з чалавекам часам бывае, калі дзікасць прабудзіцца.

Бусько. Бачыў. А ведаеш, і да нас гэтая граза дайшла. Але ў вас нашкодзіла больш. У нас толькі царкву здорава труханула. А так толькі некаторыя страху нацярпеліся. А некаторыя... як мышы пад венікам. Кажуць, у вас багата людзей пад абломкамі прапала?

Ухватаў. Пытаеш!.. Такая катастрофа! Стыхія!

Бусько. І пасады, канечне, вакантныя... А? А я ўсе чысткі, брат, усе праверкі прайшоў...

Ухватаў. Ну, дык чым жа ты недавольны?

Бусько. Так што ж мені ў тым балоце і сядзець, у глухамані, аж покі рак не свісне? Мая Горпіна выгнала і сказала: «Шукай другое месца! Не хачу жыць у балоце! Адцвітаць!»

Ухватаў. У якім жа балоце? У наш час! Адцвітаць?

Рая. Занялі пакоі графа — і адцвітаць.

Ухватаў. У графскіх пакоях з жонкай у чахарду гуляе і — адцвітаць!

Бусько. А пасада якая? Заготжывёла! Цьфу! Та што ж — мені людзей нельга даверыць? Шо, мой бацька ўсю Грамадзянскую вайну прайшоў, каб я — сын яго — ізноў хвасты круціў бугаям? *(Проста, але катэгарычна.)* Мені трэба ўлада над людзьмі! О так! А не райзаготжывёла! Мені соромно!!!

Ухватаў. Так-так...

Буська. Хведзька! Ты толькі глянь на мене! Шо я, не магу быць фігурай у другім маштабе? *(Дэманструе сябе.)* Слухай, будзь другам! Пагавары тут з кім трэба, выцягні мяне з глухамані. Век помніць буду! Га? Хведзька!

Ухватаў. Гм... Выцягні... А якая мне радасць?

Буська *(страсна)*. Хведзька!.. Ды я... Ды мая Горпіна... Ды мы... Эх, Хведзя, якім я другам буду!!!

Ухватаў *(думае)*. А куды ж цябе?.. Ну, куды?

Буська. Цяпер жа, кажуць, пустых кабінетаў многа. Самы мамент якую-небудзь свабодную пасаду...

Ухватаў. Ведаючы твае таленты, ну куды ж цябе?

Буська. Ну... Таку... шо б штат буў! Ну... Намеснік, памочнік... Шо б було кому команду даць! Таку... Культурную пасаду...

Ухватаў. Эць, якія замашкі! Ых-ых-ых... От куды меціць!.. Абавязкова ў атаманы!

Буська. Ну поймі, Хведзя! Абрыдла з гэтымі рагулямі, козамі. Ме-е, бе-е, му-у! Цьфу! Па культуры занудзіўся.

Ухватаў. Дык што, можа, цябе дырэктарам тэатра?

Буська. Гэта што? Я сам буду морду крывіць перад публікай? Дурыкі строіць? Не, брат, ты прыдумай што-небудзь другое. Гор-топ, гор-буд, дор-орс, гор-прод, гор-пром... Што-небудзь галантарэйнае.

Ухватаў. Можа, гор-хап?

Буська. Ха-ха-ха! Калі ёсць гор-хап, давай гор-хап. Падзелімся! Слухай, Хведзька, ён правільна вынюхаў: тут мая Горпіна два кумпякі капчоныя загарнула. Адзін — табе, а другі — каму-небудзь, сам знаеш, для знаёмства...

Ухватаў *(з пагрозай)*. Ну-у, гэта ты дарэмна! Гэта... Як гэта называецца?

Буська. А што я, з пустымі рукамі прыехаў бы?

Ухватаў. Значыць, хабар прывёз?

Буська. Які ж цэ хабар? Цэ ўзаемная дапамога.

Ухватаў. Так-так... *(Звоніць па тэлефоне.)* Цэнтральная?.. Дайце, калі ласка, пракурора горада.

Буська *(спалохаўся)*. Хведзька! Хведар Паўлавіч! Ды ты што? Я... Я чыстасардэчна! Цэ не хабар! Цэ ж смычка сяла і горада! Цэ брацкі саюз рабочага класа і сялянства... Ты хто? Горад! А я хто? Сяло! Трудавое сялянства! Значыць, што? Не хабар, а саюз! Смычка! Узаемадапамога!

Ухватаў *(у тэлефон)*. Пракурор? Здароў, Іван Міхайлавіч! Гэта я, Ухватаў... А-а, дзякую, дзякую за віншаванне!

Рая *(з парога кухні)*. Ухватаў! Не дурэй! Чалавек, можа, к табе ад усяе душы, а ты...

Ухватаў *(Раі)*. Не твая справа. Сядзі на кухні! *(У трубку.)* Слухай, Іван Міхайлавіч, як там у цябе, яшчэ не закончылі рамонт?.. Вот разгільдзяі!.. Гэта табе, пракурору, цэлы месяц рамантуюць, а прыкінь цяпер, як яны робяць звычайнаму рабочаму ці служачаму... Табе не здаецца, што варта было б памяняць таго-сяго ў гэтай шарашкінай жылканторы? А?.. Думаю... Ну, вядома! Калі што, дык ты падтрымай... Ну, будзь здароў!

Бусько *(выцірае з лысіны халодны пот)*. Пранясло!..

Рая. Слухай, Федзя! Трэба забраць у яго абодва гэтыя кумпякі, а то ўліпне чалавек... Падсуне каму-небудзь такому...

Ухватаў. Хіба толькі шкадуючы яго.

Рая. Ён жа харошы чалавек. *(Толькі хацела прыбраць кумпякі, і раптам на двары прасігналіла машына. Рая выцерла рукі і адступілася ад кумпякоў.)*

Ухватаў. Ты датумкай, Бусько. Выпадак мяне прывёў да ўлады, выпадак. Такі ж выпадак можа і скавырнуць мяне. О, воля выпадку! А таму мне трэба ўмацавацца. Я павінен акружыць сябе вернымі, надзейнымі кадрамі. Кадрамі, якім я патрэбен пазарэз, больш, чым яны мне. Тады я буду «восседаць» не па волі выпадку, а як на слупах. Уразумеў?

Бусько. Хіба могуць быць больш надзейныя за нас? Каму ты больш трэба, як нам. Хіба я — не слуп? Няма на што абаперціся?

Ухватаў. А не захочаш узвысіцца па-нада мною?

Бусько. Каб я з гэтага месца не ўстаў! Я ж вышыні баюся. Я нават на возе не ездзіў ад страху вышыні.

На двары сігналіць машына.

Ухватаў *(выглянуў у акно)*. Гаспадыня! Шафёр «эмку» падагнаў.

Рая. Я гатова. Я зараз. *(Замітусілася.)*

Ухватаў. Доўга не затрымлівайся.

Рая. Не, не, я хуценька!

Бусько. Я пакуль што нічога не змікіціў. Гаспадар горада? Як цэ зразумець? Легкавая? «Эмка»? Шафёр у цябе?

Ухватаў *(пасміхваецца)*. Кумекай! Спасцігай!

Бусько. Значыць, ты... *(Паказвае пальцам на неба.)* Значыць, ты праклюнуўся, прарос? *(Увінціў палец угору.)*

Рая. Учора прызначылі. Сёння ноччу.

Бусько. Хведзька! Цэ праўда? Ура-а! Ура-а-а! Наша бяроць!!! О, тэпэр усэ гаразд! Хведзька! Дарагі! Дай я тэбэ поцілую!

Рая. Не «Хведзька», а Хведар Паўлавіч! Ясна? Трэба адвыкаць.

Бусько *(на краі шчасця)*. Хве-едар Па-аўлавіч!.. *(Закахана.)* Бяры мяне! Я ўвесь твой! Куды хочаш!

Ухватаў *(Раі)*. А ты казала: «Дзе тыя кадры?» Вось ён — другі кадр!

Рая выходзіць з дачкой на руках.

Бусько. Не, Хведар Паўлавіч! Другі там. На чарзе. Я — першы. Мы на палку браліся. Кон выпаў — мне першаму. А ён стаіць там. *(Падыходзіць да акна, крычыць.)* Эй, ваша вялікасць! Топай сюды!

Ухватаў. Што за ваша вялікасць?

Бусько. Бельгійскі кароль.

Ухватаў. Кароль?

Бусько. Пацеха. Зараз раскажу. Гэта Сілан.

Ухватаў. Сілан? *(Успамінае.)*

Бусько. Ну так, Сілан...

Ухватаў. А-а, той самы? Сілан?

Бусько. Той самы — Клёпкін. У рэвалюцыю ў Піцеры быў. Нават аднойчы «Аўрору» сам бачыў.

Ухватаў. А-а! Помню. Ён заўсёды гэтым хваліўся.

Бусько. Затуркаў усіх у раёне. Абы толькі якая нарада, ці сход, ці там пасяджэнне якое, дык ён абавязкова сакаго-небудзь ды папраўляе. Лічыцца толькі з першым саккратаром ды яшчэ НКВД не папраўляе. А то заўсёды, як толькі што, ён: «А ў Смольным бы не так рашалі...» Але нарваўся на аднаго...

Уваходзіць Сілан Клёпкін.

Сілан. Компрывет!

Ухватаў. Здароў, здароў, Сілан! А чаму ж ты на вуліцы стаяў?

Сілан. Мне заўсёды так выпадае. Як рэвалюцыю рабіць, дык Сілан. А як што да чаго, то пастой, Сілан, на вуліцы. Мая чарга — апошняя.

Ухватаў. Якую ты там рэвалюцыю рабіў? Ты ж казаў, што дрывяны склад вартаваў.

Сілан. У Піцеры! Тады! Гэта не цяпер! Што тады азначалі дровы? У Піцеры? Дзе бушавала полымя рэвалюцыі? Дровы тады былі — галоўнае! Не проста — ёлкі-палкі!

Бусько. Значыць, недарма цябе цяпер хацелі прызначыць каралём у Бельгію. А ты яшчэ недавольны.

Сілан. От то-та ж і яно!

Бусько. Ты во хоць раскажы Хведару Паўлавічу, як усё было. *(Па-змоўніцку падміргвае Сілану.)*

Сілан. Хе, дурня знайшлі! Гэта ўсё разумнік гэты, Кузьмянок. Ну, што інструктарам райкома ў нас быў. Прыехаў і выклікае мяне ў сельсавет. Так і так, кажа, вельмі сур'ёзная справа да цябе. Усіх з сельсавета выправадзіў, кажа: «Сакрэтная справа». Асталіся мы ўдвух, ён і кажа: «Учора да самага рання бюро райкома засядала. Ламалі галаву, кажа, і рашылі — толькі ты, Сілан, можаш справіцца. Дзела такое, што... у Бельгіі кароль, кажа, памёр. Але бельгійцы пакуль што пра гэта не ведаюць. У тайне дзержыцца. Ёсць магчымасць, кажа, падсунуць ім свайго, вернага чалавека. І вот мы на бюро выбралі цябе. Чалавек ты, кажа, стойкі, правераны, рэвалюцыю ў Піцеры рабіў, дый цяпер — калектывізацыю правёў. І — галоўнае, кажа,— з твару ты вельмі змахваеш на таго Леапольда».

Ухватаў. Ну, а ты што?

Сілан. А я пытаю: «А як жа вы мяне туды прыстроіце?»

Бусько. Ну, а він шо?

Сілан. У-у, кажа, там жа камуністы таксама ёсць. А яны, брат, такія хлопцы, што любую добрую аперацыю правернуць.

Ухватаў. Ну, а ты што?

Сілан. Ну, думаю, і праўда. Але ж, кажу, каралева можа не прызнаць.

Ухватаў. Ну, а ён што?

Сілан. Гэта, кажа, не твой клопат. Ты — мужчына яшчэ крэпкі, а той Леапольд быў гнілы, хліпкі. Кажа, каралева нават давольна будзе. Выручай, кажа. Для

міравой рэвалюцыі вельмі важна паслаць туды свайго чалавека.

Ухватаў. А ты што?

Сілан *(ну і хітры Сілан! Сабе наўме. Бачыць, што расказ яго падабаецца Хведару Паўлавічу, ён і стараецца пацешыць. Ён згодзен і прастачком прыкінуцца!)*. Я падумаў трохі дый кажу: «Справа сур'ёзная, канечне, але як жа з маёй Пархвенаўнай? Дый двое дзецюкоў у мяне».— «Камсамольцы?» — пытае. «Камсамольцы»,— кажу. «Ну, то зразумеюць хлопцы!» — «Не,— кажу,— трэба ўсё-ткі з Пархвенаўнай пагаварыць».

Бусько. Ні ў якім разе,— кажа!

Сілан. Верна! «Ні ў якім разе! — кажа.— Гэта ж сакрэтная справа, і бабе ўводзіць у вушы такое дзела нельга!» Я кажу: «Мая сакрэтаў не выдасць. Каторы год жыву, ведаю. Раскулачванне праводзілі, таксама — тайна, але ж не прагаварылася. Праверaная баба». Прыйшоў гэта я дадому, расказаў сваёй. Ну, канечне, агітацыю правёў. «Заданне,— кажу,— паручэнне атвесцвеннае». Ну, а жонка мая — бітая баба. Кажа: «Зноў дурня шукаюць. Як учора рызінавыя боты прывезлі ў сельпо, дык размеркавалі не табе. А як каралём у Бельгію, дык цябе знайшлі. Як затычку. Пад усе бочкі шпунт». Падумалі, дый...

Ухватаў. І што? Адмовіўся?

Сілан. Пайшоў і сказаў: «Не, не пайду каралём!» Дый яно і праўда. Як што, дык мяне, а калі што мне, дык — пастой, Сілан, на вуліцы...

Ухватаў. Ну, а калі б далі рызінавыя боты, пайшоў бы каралём? Для вялікай мэты?

Сілан. А чаго ж? І пайшоў бы. Папрацаваў бы трохі правадыром. Каб толькі дакументы афармілі, што па заданню райкома. Каб потым не прыдзіраліся. А то... у анкеце запоўніш, а... сам ведаеш, як цяпер... Калі без матывіроўкі.

Бусько. Ось, Хведзя! Якія ў нас кадры! Дысцыпліна яка! У агонь і воду!!!

Ухватаў. Ну, брат, насмяшыў! Мастак! У пісьменнікі табе трэба падавацца. Цяпер ізноў, кажуць, на камедыі дэфіцыт. А тут жывая камедыя. Ты ж талент, артыст, сатырыст!

Бусько. Была пацеха! Мужыкі і цяпер аж за жываты бяруцца.

Ухватаў. Дык чаго ты хочаш? Ад мяне?

С і л а н. Нехарашо пасмяяліся. Праходу няма. Нават ад дзетвары. Аўтарытэт саўсем прапаў. Перацягні мяне ў горад. А? Перавядзі.

У х в а т а ў. І што ты тут будзеш рабіць?

С і л а н. Што загадаеш, тое і буду.

Б у с ь к о. Будзе верны, свой чалавек.

У х в а т а ў. Дык ён жа не падкаваны...

С і л а н. Я? Як гэта не падкаваны? На ўсе чатыры.

У х в а т а ў. Што такое ён? Хто ён такі? Інжынер? Прафесар? Спецыяліст? Дэгустатар? Дэзінфектар?

С і л а н. Ды мне такіх пасад і не трэба.

Б у с ь к о. Затое — ідэйны. Ух, які ідэйны!

С і л а н. Кіраваць папрабую. Як выдзвіжэнец. Ёсць у мяне на гэта спрыт. Другія ж кіруюць, спраўляюцца.

У х в а т а ў. І ты кіраваць? А я што буду рабіць?

С і л а н. Таксама кіраваць.

Б у с ь к о. Ты, Хведзька, Хведар Паўлавіч, будзеш намі кіраваць, а мы — другімі!.. Пад тваім кіраўніцтвам. Будзем выконваць тваю жалезную волю і ўказанні.

У х в а т а ў. Дык ён жа будзе мяне павучаць... А?

Б у с ь к о *(Сілану)*. Будзеш?

С і л а н. Другіх буду...

Б у с ь к о. Без цього нэ можэ!

С і л а н. А цябе... Язык адкушу і выплюну.

Б у с ь к о. І не пікнем! Ты знаеш, якога прынцыпу мы зараз трымацца будзем? Па дарозе сюды інтэлігент падказаў. Галава! Акулярчыкі проста на носе прыляпіў. Кажа: «Цяпер, кажа, не думай. Падумаў? Маўчы, не гавары. Сказаў? То не пішы. А калі напісаў, то хоць не падпісвай. А падпісаў? То тут жа бяжы і сам кайся, прызнавай памылкі». Так што, калі што якое — прыбяжым. Калі выпадак які.

У х в а т а ў. Ніякіх выпадкаў не прызнаю.

Б у с ь к о. Ясна?

С і л а н. Строга!

У х в а т а ў. Курыш?

С і л а н. Куру.

У х в а т а ў. Кінеш?

С і л а н. А навошта?

Б у с ь к о. Кіне!

С і л а н. Кіну!

У х в а т а ў. П'еш?

С і л а н. П-п-п'ю... Неахвотна!

Ухватаў. Кінеш?

Сілан. Калі будзе такое ўказанне...

Ухватаў. Баб чужых любіш? Толькі не хлусі.

Сілан. Пархвенаўна не дазваляе...

Бусько. Маральна ўстойлівы элемент.

Ухватаў. У гурток па вывучэнню...

Сілан *(перапыняе)*. Хадзіў, хадзіў. А як жа. Не толькі сам, нават Пархвенаўна назубок цэлымі лістамі па памяці чытае. Праўда, апошнім часам карасіну не хапала...

Ухватаў. Ну куды ж цябе? *(Доўга разглядае Сілана, як бы ацэньваючы яго вартасці.)*

Сілан. А ўжо куды хочаш, куды пашлеш. Старшым куды пашлеш. Буду старацца.

А далей адбываецца такая пантаміма. Хведар Паўлавіч ходзіць па пакоі і мысліць. Раіцца з самім сабой. Зробіць некалькі крокаў і спыняецца. За ім следуюць Бусько і Сілан. Нарэшце Хведар Паўлавіч спыніўся, азірнуўся на іх, суровы, сярдзіты. Бусько і Сілан жэстамі супакойваюць яго. Хведар Паўлавіч махнуў рукой — загадаў — сядзьце! Яны паслухмяна селі. Як школьнікі.

Ухватаў *(ацаніўшы паслухмянасць)*. Выканаўцы! Глядзіце ў мяне!!!

Бусько. Хведар Паўлавіч! Будзьце ўпэўнены!

Сілан. Не сумнявайся!

Вярнулася Рая. Радасная, узрушаная.

Рая. Федзя! Ты не знаеш, які фурор! Паглядзеў бы ты на Фаню! Якія ў яе былі вочы! Во! Такія вочы! Там, на нашым двары, быў цэлы мітынг. Яны ўсе хацелі сюды прыехаць. Толькі мама... Ты не знаеш нашу маму? Яна сказала: «І чаго вы паднялі такі вэрхал? Я так і знала: мая Рая радзілася пад зоркай. Ну і што?»

Ухватаў. Пад якой зоркай?

Рая. Адкуль я ведаю. Яна так сказала. Што ты хочаш? Гэта ж мая мама. Відаць, пад чырвонай. Яны так рады. Усе.

Ухватаў. А дачка дзе?

Рая. Яны не аддалі мне Свету. Яны чуць не падзялілі яе на шматкі. Яны ўсе яе так палюбілі!

Ухватаў. Цяпер нас будуць любіць!.. *(Бярэ схаваную паўлітэрку, налівае ў шклянку. Звяртаецца да Бусько і Сілана.)* Будзеце?

Сілан. Як загадаеце.

Бусько. Да гроба.

Ухватаў. Што? Любіць ці піць?

Бусько. І піць, і любіць! Да гроба.

Ухватаў. Да гроба дык да гроба! А там — напляваць!

Бусько. Малавата...

Ухватаў. Сваю трэба насіць.

Бусько. Ёсць! Носім! *(Падміргнуў Сілану, і той дастае з шабеты бутэльку.)*

Сілан. Учора самагоншчыка застукалі. Рэквізавалі. Акт саставілі і... *(Усміхаецца.)* Разбілі... вось.

Бусько. Хай не спекулююць, гады!

Наліваюць, п'юць. Рая прыносіць капчонае на закусь.

Рая. Федзя, а шафёр чакае твайго загаду на вуліцы.

Ухватаў. Кліч яго!

Бусько *(выглянуў праз акно).* Ну і машына! Аж блішчыць! А шафёр — грамацей. Сядзіць і кніжку чытае. *(Крычыць.)* Эй! Прафесар кіслых шчэй! Завуць!

Ухватаў. Ну, яшчэ па адной і... *(Жэстам як бы змёў са стала і прысвіснуў.)*

Сілан *(заспяваў).* «По рюмочке по маленькой, чем поят лошадей...»

Рая. Ой, што вы, што вы!!!

Ухватаў. Без мастацкага свісту і танцаў! Пахаваем паціху. *(Выпівае.)*

Бусько *(ціхенька).* Вечна-а-я-я памяць. *(Таксама перакуліў чарку.)*

Сілан *(уздыхнуў).* Амін. *(Выліў чарку, як у халяву.)*

Уваходзіць шафёр.

Алёша. Я вас слухаю, Хведар Паўлавіч.

Ухватаў. Значыць, чытаеш? Вучышся?

Алёша. Канчаю рабфак. Вячэрні.

Ухватаў. А потым?

Алёша. Паспрабую паступіць у інстытут.

Рая. І куды паступаеш?

Алёша. У архітэктурна-будаўнічы. Параілі...

Бусько. Ну і што з цябе будзе?

Алёша. Можна будзе не толькі рулём кіраваць...

Бусько. О, намі хочаш кіраваць...

Алёша *(Бусько, па сакрэту).* Не, трохі разумнейшымі.

Бусько. О даёць! О даёць!

Ухватаў. Слухай, Алёша! А што, калі я цябе на добрую пасаду пастаўлю?

Алёша. Не выгадна.

Ухватаў. Чаму не выгадна?

Алёша. Пасадзіць можна, толькі наўрад ці доўга ўседзіш. Вы ж самі ведаеце, якія ў нас планы. Паслухайце, які звон па ўсёй краіне! Грохат які! Колькі заводаў будуецца, электрастанцый! Разгортваецца такая гаспадарка, што... Граматныя людзі трэба, адукаваныя. Вы мяне пасадзіце, а праз некалькі гадоў прыйдзе адукаваны, разумны, у акулярах і скажа: «Ну-тка, пасунься, хамут малаграматны...» Дык навошта, каб гэта мне гаварылі, калі ўжо лепей... я сам... Прыйдзе час, невукаў папруць, мякка кажучы.

Ухватаў. Ну, што ж, вучыся, вучыся. Дурням гэта на карысць.

Алёша. Толькі не ўсе яны ведаюць гэта.

Ухватаў. Востра. Ізноў які-небудзь намёк? «Папруць».

Алёша. Ды не. Не намёк. Закон дыялектыкі.

Ухватаў. Нахапаўся ўжо? А гэта яшчэ — які такі закон?

Сілан. А-а-а!.. Зараз растлумачу. Дакладчык з абкома прыязджаў, дык ён мне гадзіны дзве талкаваў... Цяпер магу сам.

Бусько. Сілан такі... Сілан можа.

Сілан. Значыцца, так... Да прыкладу, ты, Хведар Паўлавіч, зярно. І цябе нехта насеяў... Не, напрыклад, вось мы, я і Бусько,— зярняты. Ты нас пасеяў. Вырасце з нас куст. А потым каласы. Ну, значыць, у каласах — новыя зярняты для пасеву. А ад нас што астаецца? Карэнні, што ў зямлі, згніюць, і салома, якая толькі і гадзіцца на подсціл... карове там, авечкам ці свінням. У гной, значыцца. На ферму, на подсціл. І ўся тут дыялектыка.

Ухватаў. Контррэвалюцыя гэта, а не дыялектыка! *(Шафёру.)* А сёння пакуль што такі загад: завязі іх дамоў. *(Са здзекам.)* Зярняткі! Каласкі!

Алёша. Добра, Хведар Паўлавіч, завязу. *(Выходзіць.)*

Ухватаў. А ты, Сілан, не мудруй. Не забывай, што на тваю дыялектыку ёсць адпаведныя органы, якія яшчэ разбяруцца, што да чаго. І не паўтарай, як папугай, чужых слоў.

Бусько *(Сілану)*. Ясна?

Сілан. Дайшло. Усё! Кляп!

Ухватаў. А праз тыдзень... *(Надакучлівая муха атакуе Хведара Паўлавіча. Ён адмахваецца.)* Праз тыдзень... *(Муха зноў прыстае. Хведар Паўлавіч сочыць за ёй, чакае, пакуль яна ўсядзецца. Села на нос. Ён хацеў яе прыхлопнуць, але муха трапілася вёрткая.)* Злавіць! *(Гэта прагучала як загад.)*

Бусько і Сілан пераглянуліся, не разумеючы — жарт гэта ці загад?

Жыўцом!

Бусько і Сілан спачатку неяк нясмела, адчуваючы сябе няёмка, сталі ганяцца за мухай. Яны яе акружалі, бралі ў абцугі, рабілі на яе засаду. Увайшлі ў азарт і перамогу атрымалі. Яны ўзялі яе ў палон жыўцом і даставілі Хведару Паўлавічу — адзін за адно крылца, а другі — за другое.

Бусько. Вось яна!

Сілан. Насякомае, а... на нос лезе... і каму?

Ухватаў разглядае муху ў іх руках, а потым хапае яе і заціскае ў сваім кулаку. А тады падносіць кулак Сілану пад нос.

Ухватаў. Што гэта?

Сілан. Муха. *(Упэўнены, што не жуThere is no журавель.)* Муха! Яй-богу!

Ухватаў. Дурак! *(Падносіць кулак пад нос Бусько.)* Што тут?

Бусько. Чэснае слова, муха! Не сысці мне з гэтага месца!

Ухватаў. Балты! Ненарэзаныя. Тут сіла. Улада! *(Расцірае муху ў кулаку.)* В-во! *(Паказвае.)* Муха? А? І звання няма. І трухі не астаецца, калі трапляе ў кулак. Вы ўсё зразумелі?

Бусько і Сілан пераглядаюцца, становяцца навыцяжку, смірнеюць.

Сілан. Як не зразумець?

Бусько. Цяпер, канечне, усё ясна.

Ухватаў. То-та ж, мухаловы! *(Вымае папяросу «Казбек», кладзецца на канапу.)*

Бусько і Сілан стараюцца апярэдзіць адзін аднаго, падносяць запалкі. Ухватаў прыкурвае, выпускае дымок. Скрыжаваўшы на грудзях рукі з папяроскай між пальцаў, любуецца струменьчыкам дыму. Бусько і Сілан стаяць за канапкай над Ухватавым, як у ганаровым каравуле, схіліўшы гаротна галовы — адзін управа, другі ўлева.

Бусько. Зразумеў, Сілан? Гарыць.

Сілан. Зразумеў. Гарым? А?

Абодва набіраюць поўныя грудзі паветра і сінхронна ўздыхаюць.

Ухватаў. А чаго вы ўздыхаеце, як апоеныя коні? Праз тыдзень каб тут былі! А цяпер — па хатах.

Бусько і Сілана быццам ветрам вымела.

Паслухмяныя... Насенны фонд! Зярняткі. Каласкі... Я вам пакажу дыялектыку!

Праз хвіліну Ухватаў паднімаецца, падыходзіць да акна, аукае. З вуліцы басам і тэнарам адгукаюцца працяглым воем Бусько і Сілан. Цудоўны дуэт пад заслону.

ЭПІЛОГ

Зноў ад аўтара

Кажуць, нібыта людзі заўсёды думалі. Самі. Нібыта такая ўжо ўласцівасць чалавека. І я так мяркую. Думаць можна. Думаць трэба.

«Гумар — прыкмета сталасці і здароўя грамадства» — нехта разумны сказаў. Не падумаўшы, такога не скажаш.

«Мы всех зовем, чтобы в лоб, а не пятясь, критика дрянь косила. И это лучшее из доказательств нашей чистоты и силы».— Падумаў, напісаў і падпісаўся: Маякоўскі.

«Чалавецтва, смеючыся, расстаецца са сваім мінулым» — Карл Маркс напісаў. Мудра сказана. У гэтым аптымізм нашага прагрэсу.

Варта ўспомніць і такую карысную параду Уладзіміра Ільіча Леніна: «Вучыцца ў урокаў гісторыі, не хавацца ад адказнасці, не адмахвацца ад іх».

Каму адрасаваны гэты напамінак? І нам! І нашым дзецям! І ўнукам!

Калі грамадзяне смяюцца са сваіх учарашніх промахаў, заган — значыць, яны вышэй тых заган, яны маральна здаровыя, чыстыя. Хвала і таму грамадству, якое выхавала пачуццё гумару ў сваіх грамадзян.

...Человек проходит, как хозяин
Необъятной Родины своей...

А калі чалавек адчувае сябе ў доме пастаянным гаспадаром, а не кватарантам, не часовым жыхаром ці выпадковым госцем, то ён і клапоціцца пра свой дом. Ён не пройдзе безуважна міма шчыліны ў акне, у сцяне, у фундаменце і нават у даху. Ён наладзіць, паправіць, закапаціць, каб не дзьмула, каб не было сыра, каб не цягнула скразняком, каб не біў азноб. Каб утульна жылося ў любую пару года.

Калі сатырык гаворыць пра недахопы, шчыліны ці якія іншыя заганы ў сваім доме, то яму не трэба нікому даказваць, што ён харошы, што ён наш, свой. Ніхто ў гэтым не сумняваецца. І пацвярджэннем гэтаму з'яўляецца свежая дырэктыва аб неабходнасці развіцця сатыры ў наш час.

А таму, акрыленыя гэтым, рынемся ў эпілог. Пашукаем Ухватава і яго сяброў.

Лагічнае завяршэнне лёсу Ухватава і яго ўзаемаадносін з падапечнымі прыйшло гадоў праз дванцаць. Калі не больш. Зараз дакладна не прыпомню, таму што і гэта здарылася даўно. Дый важна — што і як здарылася, а не калі, пасля тых драматычных падзей.

Не склалася між імі ні палкая любоў, ні моцная дружба. Фёдар Паўлавіч — чалавек быў трудны, прагнуў пашаны і таму заўсёды чакаў асобай да сябе павагі, уладалюбівы, круты і, як гаворыцца, любіў праехаць вярхом са шпорамі.

Па службовай лесвіцы ніхто з іх не падняўся. А Фёдар Паўлавіч апынуўся нават пад лесвіцай. Усе яны пастарэлі; ад страху сталі асцярожнымі, ад зайздрасці — злымі; інстынкт самазахавання навучыў іх лагодненька ўсміхацца. Ага, яшчэ! Набылі ўласцівасць жывога срэбра. Рассыпле іх жыццё, ■ глядзіш — пакатаюцца, пакатаюцца дый збяруцца, зліпнуцца.

Так і апынуліся яны разам перад фіналам Ухватава. Па іроніі лёсу і сабраліся яны ў тым жа доме, у тым жа пакоі, каля той жа старой купецкай груваcткай шафы. У былой кватэры Ухватава ў хуткім часе пасля стыхійнага бедства размясцілася і надоўга ўкаранілася ўстанова, каторую ўзначальвае Антон Сцяпанавіч Бусько.

У прыёмнай — сакратар-машыністка С т э л а — чароўная дзяўчына, якая імкнецца перагнаць прагрэс ва ўсім. Каля яе ўецца малады чалавек. Яны ў нечым вельмі падобныя. Яна натура чуллівая. У калідоры нешта грохнула і разбілася. На дробныя звонкія асколкі. І Стэла спалохалася, войкнула і прыпала да Г а р ы к а.

С т э л а. Ой! Нешта ўдрузг... На дробныя асколкі!

Г а р ы к *(гладзіць яе па галоўцы, супакойвае)*. Ты не палохайся. Лягчэй падбіраць будзе. Ты лепш паслухай. Вершы гэтыя — табе. Персанальна.

С т э л а. Ды ну! Як цікава!

Г а р ы к. Друкуй! *(Чытае.)*

Ночью я испытывал истому,
Когда вы являлись мне во сне,
Просыпался, выбегал из дома,
Динозавром выл я при луне.

Ваши беломраморные руки,
Вашу белокаменную грудь
Буду целовать, испытывая муки,
Жадно... вечерком... когда-нибудь.

Стэла. Не прапусцяць. Не надрукуюць.

Гарык *(плюе цераз левае плячо).* Стэла, ты і на гэты раз накаркаеш! *(Дыктуе далей.)*

Эта ваша грудь и ваши руки
Не дают покоя в жизни мне...
Знала б ты, что от любовной муки
Я сгорю, как мотылек, в огне.

Нет. Лучше так:

Я не раз кончал с собой. Во сне.

Стэла. Гарык! Гэта ж — няпраўда! Гэта не сацыялістычны рэалізм. Гэта нейкі дапатопны натуралізм!

Гарык. Гэта — лірыка. Сексуальная. Мая школа. Па Фрэйду. Я шчыра і адкрыта ўскрываю сутнасць любоўнай лірыкі. Я супроць падтэксту, за якім скрывалі сваё ханжаства класікі.

Стэла. Хоць іх і не надрукуюць, але... дай я цябе пацалую. Каб не гас твой творчы аганёк, не гасла твая творчая іскра.

Цалуюцца.
Вось такія творчыя іскры пагражаюць нашай планеце перанасяленнем.

Гарык *(млее).* Могуць не друкаваць. Я свой ганарар атрымаў. Амаль па самай высокай стаўцы.

Стэла *(папраўляе прычоску).* Афрыканец ты!

Гарык. Стэла! Ты ведаеш, які сёння дзень?

Стэла. Сёння? Чацвер!

Гарык *(драматычна).* Сёння — апошні дзень майго месячнага выпрабавальнага тэрміну ў гэтай канторы.

Стэла *(разумеючы небяспечнасць яго становішча).* Так-так, так-так...

Гарык. Я ізноў на нерэгулюемым перакрыжаванні шляхоў. Без указання дарогі ў заўтрашні дзень. А мне так хацелася замацавацца ў гэтым чароўным, ціхім, утульным гняздзечку!

Стэла. Але ж ты, спадзяюся, нешта прыдумаў? Не драмаў жа ўвесь гэты месяц?

Гарык. Як жа! Увесь гэты месяц стараўся ўпадабацца ўсім тут. У першую чаргу — табе. Нават цёці Гарпіне. Няўжо не дасяг? У цябе, напрыклад?

Стэла. У гэтай справе галоўная фігура не я, а цётка Гарпіна.

Гарык *(філасофствуе).* Разумееш, Стэла, у чым складанасць сучаснага моманту? У свінні дзесяць сас-

коў, а нарадзіла яна адзінаццаць парасят. І адзінаццаты якраз — я! І вось яны сасуць, а пра мяне і клопату мала. Яны нават не падазраюць, што я астаўся без цыцкі, што я з віскам бегаю кругом. Але нічога! Я расштурхаю! Я павінен некага адціснуць! І ўжо калі я дабяруся да саска, то ўжо ніхто мяне не адарве, не адцісне! Не адцягне! Буду заўсёды помніць, што недзе непадалёку бегае адзінаццаты.

С т э л а. Вельмі дасціпна! Я гатова табе памагчы.

Г а р ы к. Дарвацца да саска? Тады рыхтуй загад! Пастарайся адзначыць дзелавыя якасці, якія я праявіў за месяц.

С т э л а. Дысцыплінаваны... Гарыць на рабоце.

Г а р ы к. Не, гарэць не хачу. Небяспечна. Можна стаць пагарэльцам. Чулы і ўважлівы...

С т э л а. Паслухмяны і ініцыятыўны... У калектыве карыстаецца аўтарытэтам.

Г а р ы к. Карыстаюся бескарысліва.

С т э л а. Шкада, што беспартыйны.

Г а р ы к. Не падпускаюць, а то б... Прымаюць толькі з мазалямі.

С т э л а. А ці падпіша Бусько такі загад? Ты яго прасіў?

Г а р ы к. Цётку Гарпіну прасіў. Яна яму павінна даць дырэктыву. Бачыш, позніцца на працу. Відаць, усвойвае рад яе цэнных указанняў.

Звоніць тэлефон. Стэла бярэ трубку.

С т э л а *(у тэлефонную трубку)*. Прыёмная. Добры дзень, Хведар Паўлавіч... Не, яшчэ не прыйшоў... Таксама яшчэ няма... Павінны быць... Добра, Хведар Паўлавіч, абавязкова скажу. Я зараз запішу і пакладу яму на стол. *(Кладзе трубку.)* Ну і надакучлівы гэты Ухватаў!

Г а р ы к. Пенсіянер гэты? А што яму трэба?

С т э л а. З кватэрай нешта. *(Запісаўшы нешта на шматку паперы, выходзіць у кабінет Бусько і хутка вяртаецца.)*

Г а р ы к *(праводзіць вачыма)*. Вот адшліфавала яе прырода!..

Уваходзіць Н а т а л л я М і к а л а е ў н а.

Наталля Мікалаеўна. Добры дзень. Скажыце, малады чалавек, да каго мне тут звярнуцца, хто мне тут паможа?

Стэла. А па якой вы справе, бабуся?

Наталля Мікалаеўна. А ў мяне справа малень кая, дробязь.

Гарык *(засмучона)*. Калі дробязь, то да мяне. Я тут, бабуся, самы галоўны начальнік па дробязях.

Наталля Мікалаеўна. Такі дробненькі начальнік? Можа, і да цябе. Я тут заяўку напісала. Пра кватэру. *(Аддае паперку.)*

Гарык *(не чытаючы)*. На кватэру? Вы першы раз тут?

Наталля Мікалаеўна. Першы.

Гарык. І ў чарзе не стаялі?

Наталля Мікалаеўна. Не стаяла.

Гарык *(спагадліва)*. Ай-яй-яй! Як жа позна вы прыйшлі! А вы аптымістка, бабуся.

Наталля Мікалаеўна. Я заўсёды была аптымісткай.

Гарык. Колькі вам гадоў, бабуся? Калі не сакрэт.

Наталля Мікалаеўна. Ці не закахаўся ты ў мяне?

Гарык. Стэла, ты паглядзі, якая вясёлая бабуся. Мора гумару. Я цікаўлюся вашым узростам толькі таму... Ці варта вам пачынаць такую клопатную справу. Для гэтага, відаць, трэба спачатку абмаладзіцца. Каб атрымаць кватэру...

Наталля Мікалаеўна. Я хачу аддаць кватэру.

Гарык. Здаць?

Наталля Мікалаеўна. Здаць.

Гарык. Не разумею. У тым сэнсе, што... вы хочаце ўзяць да сябе кватарантаў?

Наталля Мікалаеўна. Галубок! Ты хіба недачуваеш трохі? Я паеду да дачкі. Буду няньчыць унукаў. У Маскву паеду. Вось і прашу прыняць ад мяне кватэру.

Гарык. Бабуся! Мілая бабуся. З якой вы казкі? Дайце вашу заяву. Я ўсё аформлю. У вас адзін пакой? Асобны?

Наталля Мікалаеўна. Адзін. Асобны.

Гарык. І вы жывяце адна?

Наталля Мікалаеўна. Цяпер адна. Дачка замуж выйшла. У Маскву.

Гарык. Стэла! Ты чуеш? Гэта бабуся можа прынесці мне шчасце. Бабуся! Вазьміце мяне да сябе.

Наталля Мікалаеўна. У Маскву?

Гарык. Не, тут. Да вашага ад'езду я пажыву ў вас: у каморцы, на антрэсолях, на кухні, пад палавічком, што пад дзвярыма, у бакавушцы, дзе вашы старыя атопкі.

Наталля Мікалаеўна. У прымы? Жаніхом? Ай-яй-яй... Як ты спазніўся. Вельмі ж малады мне...

Гарык. Я таксама адзінокі. Я сірата. Я ў дзядзькі жыву.

Наталля Мікалаеўна. І ў чарзе не стаяў?

Гарык. Не стаяў.

Наталля Мікалаеўна. А ты аптыміст.

Гарык. Я заўсёды аптыміст.

Стэла. Гарык! Кватэру атрымаць не так проста.

Гарык. Бабуся! Вы толькі не спяшайцеся. Я прашу вас! Дайце вашу заяву. Я... Зайдзіце праз гадзінку, паўтары, дзве. Калі ласка.

Наталля Мікалаеўна. Калі ўжо так просіш... Добра. *(Выходзіць.)*

Гарык. Стэла! Гэта, здаецца,— аблігацыя! Выйгрыш! *(Цалуе Стэлу.)*

Стэла. Афрыканец! *(Вырываецца. Хаваецца ў кабінет Бусько.)*

Уваходзіць Кудасаў.

Кудасаў. Добры дзень, Гарык.

Гарык. Добры дзень, таварыш Кудасаў.

Кудасаў *(вітаецца за руку і, апынуўшыся ззаду, абнюхвае Гарыка)*. Ніяк не магу ўгадаць... *(Прынюхваецца яшчэ раз.)* Ясна. Сёння ў Стэлы духі «Космас». Правільна я сказаў?

Гарык. Коні абнюхваюцца спераду, а сабакі ззаду.

Кудасаў. Грубіян. Гэта ўжо хамства. Не так?

Гарык. Н-не ведаю.

Кудасаў. А я ведаю. Хаміш! Абнімаўся? Было?

Гарык. Н-не, што вы! Я толькі што прыйшоў.

Кудасаў. Нехарашо... Нехарашо маніць старэйшым. *(Зазірнуў у аркуш паперы на машынцы. Чытае.)* «Жадно... вечерком... когда-нибудь...» Паддаецца? Клюе?

Гарык. Ну што вы, таварыш Кудасаў! Я зусім...

Кудасаў. Клюне, клюне. Толькі не адступай. Настойлівым будзь.

З кабінета выходзіць Стэла.

Стэла. Добры дзень, таварыш Кудасаў.

Кудасаў. Добры дзень, Стэлачка. Бусько тут?

Стэла. Не, яшчэ няма.

Кудасаў *(заглядае ў кабінет Бусько)*. Правільна, няма яшчэ. Позніцца, а дарэмна. Ёсць непрыемная навіна. Нашу кантору ліквідуюць.

Гарык. Як — ліквідуюць? А выпрабавальны тэрмін? Кату пад хвост?

Стэла. А мы куды?

Гарык. Гарым?

Кудасаў. А вы — цалуйцеся, абдымайцеся. Вось так. Працягвайце перад самым крахам. *(Выходзіць.)*

Стэла. Што гэта ён?

Гарык. У цябе якія духі? «Космас»?

Стэла. «Космас». Ён цябе абнюхаў?

Гарык. Геній! Шэрлак Холмс!

Стэла. Ну і напляваць! Пляткар твой геній.

Гарык. Стэла! Ён жа даў указанне працягваць. *(Абдымае Стэлу. Яна вяла супраціўляецца.)*

І трэба ж на тое ліха ўвайсці Бусько.

Бусько. Так-та! Гарнэнько!

Стэла *(адштурхоўвае Гарыка)*. Гарык! Не прыставай!

Бусько. Та-ак, пляменнічак!.. Ты хто тут такі?

Гарык *(патупіў вочы)*. А што?

Бусько. Не, ты скажы, скажы! Якая ў цябе пасада! Хто ты такі?

Гарык. Інжынер па бягучым рамонце.

Бусько. А што ж ты тут робіш?

Гарык. Нічога я не раблю.

Бусько. Чэсна. Правільна. Нічагусенькі. Скажы, інжынер, а па спецыяльнасці ты хто? Ну? Хто ты?

Гарык *(неахвотна)*. Заатэхнік.

Бусько. А дакладней? Які ты спец?

Гарык маўчыць.

Спец па штучным асемяненні? Так?

Гарык. Ну, так...

Бусько. Як жэ воно так? Што ты — спец па штучным асемяненні, а займаеш пасаду інжынера па бягучым рамонце? А можа, у цябе ёсць яшчэ і дыплом будаўніка, інжынера? Га? Шо маўчыш? Я — твой дыплом! Чаму я цябе сюды ўзяў? За што?

Гарык. За стыль. Прамовы і адказы за вас пісаць. Цётка Гарпіна загадала вам узяць.

Бусько. Правільна. Загадала. Каб ты не здзекаваўся з цёлак, авечак, свінаматак. Кім ты быў і кім ты стаў? Быў штучным бугаём, штучным бараном, штучным кныром. А стаў інжынерам! Дык ты ўсё-такі не кідаеш сваёй прафесіі? Разлагаеш мне апарат? Мой апарат?

Гарык. Я яшчэ нікога не разлажыў.

Бусько. І не разложыш! Не дам! Не мылься, галіцца не будзеш! Не дапушчу!

Стэла. Антон Сцяпанавіч! Дарэмна вы яго... Ён нічога такога... Тут нічога не было...

Бусько. Не было, бо не паспеў. Можа быць. Я яго ведаю. *(Гарыку.)* Пракурору кватэру адрамантавалі?

Гарык. Заўтра канчаем.

Бусько. Канчай.

Гарык. Канчаем.

Бусько. Ты што крычыш? Ты ў мяне будзеш цішэй вады, ніжэй травы. Запомні! Ясна? Ідзі!

Гарык выходзіць у свой кабінет.

Так, Стэла... І яго спакушаеш?

Стэла *(какетліва)*. Што вы, Антон Сцяпанавіч. Чэснае слова, тут нічога не было. Вы мне ўжо не верыце?

Бусько *(уздыхнуўшы)*. Ладна, паверу. Яшчэ адзін раз.

Стэла. Антон Сцяпанавіч! Званіў Хведар Паўлавіч. Сказаў, што ізноў прыйдзе. Учора прыходзіў, вельмі лаяўся. Сярдзіты...

Бусько. Нават лаяўся?

Стэла. Кажа: «Я ім не абы-хто!» І сёння прыйдзе.

Бусько. Ну і што? Хай прыходзіць. Ён цяпер хто? Ніхто. Пенсіянер. Яму цяпер няма чаго рабіць, вось хай і ходзіць. Быў час, хадзілі да яго, а цяпер хай і ён паходзіць. Не ўсё кату Масленіца. Папакруціў ён з мяне вяроўкі. А цяпер...

Стэла. Сказаў, што ў гарком будзе скардзіцца.

Бусько. На каго? На мяне? Хто? Ён? Шо, яго там не знаюць? А вымову ён дзе адхапіў? Не там? За сваю дачу. А цяпер хоча і за абмен кватэры? Ён пагарэў, а я не хачу. Мэні вымова не трэба, мэні пенсія трэба. Персанальная. Сам палучыў? Дай і мне! *(Падумаўшы.)* І нікуды ён скардзіцца не пойдзе. Мы яму ласкава, ветліва, душэўна... нічога не зробім... Як і ён умеў. Па яго метаду. Культурненька. І ты з ім культурненька... далікатненька... *(Хацеў пагладзіць Стэлу, але спахапіўся.)* Пошта ёсць?

Стэла. Ёсць.

Бусько. Прынясі. *(Выходзіць у свой кабінет.)*

Стэла. Стары лавелас. Пошта яму трэба...

Гарык *(паяўляецца ў дзвярах)*. Катапульціраван!

Стэла. І што цяпер?

Гарык. Пайду да дружкоў. Хай памагаюць. З маёй адукацыяй цяпер адно — шукаць шчасця ў ведамстве Міністэрства культуры ці... каля кінастудыі.

Стэла. А там, думаеш, няма адзінаццатых?

Гарык. Ёсць. Мяне чакае ўнутрывідавая барацьба за існаванне. Буду мацней за другіх вішчаць. Учора на вакзале я пазнаёміўся з адным паэтам. У рэстаране. Пасядзелі. Паэт — во!

Стэла. Хто? Хто ён? Ты мяне пазнаёміш з ім? Не, не, не думай! Я за цябе буду прасіць. *(Какетліва.)* А я ўмею так прасіць, што мне не адмовяць.

Гарык. Прыходзь-ка ты сёння ў рэстаран «Спутнік». Творчую сустрэчу сёння правядзём там. Толькі для гэтага трэба мець...

Стэла. Талент?

Гарык. Не, квіткі на каньяк. Давядзецца клянчыць у цёткі. Крэдыт. У растэрміноўку.

Стэла. Чакай! Можа, яшчэ не ўсё страчана...

Звініць званок. Гэта Бусько званком выклікае да сябе Стэлу.

Гарык. Цябе выклікае.

Стэла. Чую. Дык вось, я зараз пайду туды. А ты пакаравуль тут. І як толькі пачуеш такі званок, адразу заходзь да яго ў кабінет.

Гарык. Даўно яго не бачыў? Чорта лысага.

Зноў звініць званок.

Стэла. Гарык! Для цябе стараюся! Як толькі пачуеш такі сігнал, заходзь! *(Заходзіць у кабінет да Бусько.)*

Гарык. Жмот няшчасны! Хамло! Фараон егіпецкі! Культаўскі асколак! Ён мне вочы коле, што ўзяў сюды. Ты індык! А я... Пачакай! Я яшчэ пра цябе такую сатырычную паэму адгрохаю, што... у «Кракадзіл».

Уваходзіць Сілан Данілавіч з вялізным партфелем.

Сілан. Здароў, Гарык!

Гарык. Салют, Сілан Данілавіч. Салют! Яшчэ раз салют!!!

Сілан *(спалохаўся)*. Ты што? Ты што?

Гарык. А што?

Сілан *(паспакайнеў)*. Укусіў цябе хто, ці што?

Гарык. Пагрыз, пажаваў ды выплюнуў.

Сілан. Хто? Ён? *(Паказвае на кабінет Бусько.)*

Гарык. Ён.

Сілан. Ён можа.

Гарык. Сцеражыцеся і вы, Сілан Данілавіч. А навошта вы такі вялізны партфель з сабою цягаеце? І дома працуеце?

Сілан. Сёння з Пархвенаўнай усю ноч сядзелі. Шукалі юрыдычнае основаніе.

Гарык. Дзе?

Сілан. Вот тут. *(Паказвае на партфель.)* Тут усе законы і палажэнні. Інструкцыі таксама. А основаніе не знайшлі.

Гарык. Якое основаніе?

Сілан. Для Хведара Паўлавіча... Таму што ў мяне могуць спытаць: «А на каком основаніі?»

Гарык. Правільна, Сілан Данілавіч. Ён *(паказаў на кабінет Бусько)* толькі і чакае таго моманту, каб вы падпісалі што-небудзь без основанія. А тады...

Сілан. Ну-у, я помню правілы каравульнай службы. «Часовой должен бдительно охранять и стойко оборонять свой пост...» Вось як!

На стале Стэлы рэзкія званкі, нібы сігнал SOS.

Гарык. Гэта мне! *(Ідзе да дзвярэй кабінета Бусько.)*

* * *

Вось нарэшце і кабінет Бусько. Стэла прыстроілася на ўлонні ў Антона Сцяпанавіча і ласкава гладзіць ручкай яго нябрытую шчочку. Антон Сцяпанавіч ажно зажмурыўся ад такой пяшчоты. А Стэла тым часам скінула чаравічак, дацягнулася ножкай да званка на стале і падае сігнал Гарыку.

Стэла *(з папрокам)*. А вы падумалі... Навошта ён мне? Ён яшчэ саплівы.

І ў гэтую хвіліну на парозе кабінета з'яўляецца Гарык. Ён ажно ў далоні запляскаў.

Гарык *(у захапленні)*. Ну, браткі, геній. Так, так!.. Гарнэнька...

Бусько *(спачатку разгубіўся, але тут жа знайшоў, як выкруціцца)*. Ты чаго стаіш? Падай вады! Ёй нехарашо стала!

Гарык. Нехарашо-о?

Стэла *(млява)*. Не, Антон Сцяпанавіч, мне вельмі хораша... Выбачайце, Антон Сцяпанавіч. *(Вылузваецца з абдымкаў і накіроўваецца да выхаду.)*

Гарык. Ты геній, Стэла! *(Адвешвае ёй зямны паклон.)*

Стэла з гонарам выходзіць з кабінета.

Бусько. Ты не падумай... Т-ты...

Гарык. Значыць, я — штучны бугай, я — штучны баран, я — штучны кныр?

Бусько. Я на яе накрычаў, і яна самлела.

Гарык. Самлела? А навошта так крычаць? А што будзе, калі даведаецца цётка Гарпіна, што вы так крычыце на сваю сакратарку? Бедная, аж самлела... у вас на каленях. А?

Бусько. Ты, Гарык, не жартуй!

Гарык. Якія тут жарты? Тут смаленым пахне! Гарэлым!

Бусько. І Гарпіна тут ні пры чым.

Гарык. Ёй відней.

Бусько. Заткніся!

Гарык. Не крычыце! Хоць яна і ваша жонка, але ж як-ніяк яна — мая любімая цётка.

Бусько. Гарык! Раю табе трымаць язык за зубамі. Чуеш?

Гарык. Але ж цётка Гарпіна, калі пераводзіла мяне сюды на працу, паставіла ўмову, што я буду абсалютна чэсны. Крыштальна! І я даў слова.

Бусько. Слова? Ты даў слова?

Адчыняюцца дзверы, паказваецца Стэла.

Стэла. Антон Сцяпанавіч! Прыйшоў Хведар Паўлавіч. Да вас. І вось яшчэ — загад. Трэба падпісаць. *(Кладзе перад ім паперку.)*

Бусько *(сярдзіта)*. Заняты я.

Гарык. Ён яшчэ пакуль што не вызваліўся. *(Падміргнуў Стэле, і яна знікае за дзвярыма.)*

Бусько *(прачытаўшы вачыма загад)*. Дык, кажаш, слова даў?

Гарык. Даў чэснае слова.

Бусько. А ты ведаеш, што сёння канчаецца твой месячны выпрабавальны тэрмін?

Гарык. Ведаю. Вось загад аб залічэнні на сталую працу.

Бусько *(зларадна)*. А я не падпішу.

Гарык *(ласкава)*. Трэба падпісаць. Пасеяць. У грунт.

Бусько. Не ўжо, выбачай, але не магу. Вырасце пустазелле, бур'ян.

Гарык. Дзядзя! Я ж — сірата.

Бусько. Па вачах сірата, а... на баб разбойнік.

Гарык. Увесь у дзядзю ўдаўся. І кроплі пабраў.

Бусько *(строга)*. Не падпішу!

Гарык. Не настойваю. Толькі... вам цераз год на пенсію. І вы спадзяваліся на персанальную. А тут такая закавыка маральна-бытавая. І без гэтага надзея на валаску, а калі ўжо...

Бусько *(доўга думае, жуе аловак, а потым падпісвае)*. Пераканаў, гад!

Гарык *(абражаны, з гонарам)*. Ах, так? *(Не прымае загада.)* Такая ласка мне не трэба.

Бусько. Бяры, пакуль не перадумаў.

Гарык. Не, навошта гада прызначаць?

Бусько *(лагодна)*. Вось што, Гарык, мы з табой мужчыны і... сам разумееш, павінны...

Гарык. Я не злапомны. І я ўсё разумею. Але... я сёння ў цёткі Гарпіны буду пазычаць трыццаць рублёў. Як жа мне ёй у вочы глядзець? Яна па вачах здагадаецца...

Бусько. Трыццаць?

Гарык. Трыццаць.

Бусько. Хопіць і пятнаццаць.

Гарык. Трыццаць.

Бусько. Ну, добра, абыдзешся і дваццаткай.

Гарык. Трыццаць.

Бусько. Ты што? Акрамя трыццаці, другіх лічбаў не знаеш?

Гарык. Трыццаць. Знаю і другія. Толькі яны большыя.

Бусько. Хабарнік! Дваццаць пяць! І даволі!

Гарык. Калі без аддачы...

Бусько. Ты хацеў пазычыць.

Гарык. Калі пазычыць, то ў цёткі.

Уваходзіць Ухватаў.

Ухватаў. Ты што, Бусько? Мяне не хочаш прыняць? *(Трымаецца важна, з гонарам, як начальнік з падначаленым, нібы ён і не пенсіянер. Інерцыя — вялікая сіла.)*

Бусько. Я вельмі заняты.

Гарык. І справа важная. Тэрміновая і нават — сакрэтная.

Бусько. А ты памаўчы. Не з табой размова.

Гарык *(пагражае)*. Я магу пайсці.

Бусько. Пасядзі!

Гарык. У вас тут старыя справы і, відаць, надоўга... Пайду.

Бусько. Сядзі, табе кажуць!

Гарык. Але ж я магу спазніцца, і закрыецца каса.

Бусько. Ну, добра, трыццаць! Сядзь! Я зараз. *(Да Хведара Паўлавіча.)* Дык ты, Хведар Паўлавіч, усё па той жа справе?

Ухватаў *(з папрокам)*. Усё па той жа. Ужо трэці раз прыйшоў. Валакітчыкі!

Бусько. Не трэба сердзіцца. Во-от бяда. Лішні раз прыйшоў! А што б ты рабіў? Ты ж цяпер на пенсіі. Так сказаць, з кірмашу едзеш.

Ухватаў. Та-ак, на пенсіі. Цяпер бы толькі здароўе.

Бусько. Вот-вот — здароўе трэба берагчы. Не хвалявацца з-за пусцяковін. Прайшоў. Прагуляўся. З людзьмі хоць пагамоніш... Дык, кажаш, з зяцем не паладзіў?

Ухватаў. Хай пажыве самастойна.

Бусько. Правільна. Хай і кватэру шукае самастойна, без нянек.

Ухватаў. Не, тут трэба ўступіць. І жонка, і дачка насядаюць. Пакуль яшчэ мяне не забылі і ўсюды свае хлопцы яшчэ сядзяць.

Бусько. А дарэмна. Хай бы самастойна. Каб цаніў. Толькі б на карысць... *(Сярдзіты.)* А то звыклі на чужой спіне ў рай. *(Зыркнуў на Гарыка.)* Цяпер усе яны такія!

Гарык. Дык я свабодны?

Бусько. Сядзі, кажу! *(Хведару Паўлавічу.)* А як жа твая дача? Стаіць?

Ухватаў. Стаіць дача.

Бусько. Так-так. Памагалі, памагалі ставіць. Ну і колькі ж яна табе каштавала? Дорага?

Ухватаў. Дорага, інфаркт і...

Бусько. А-а, і суровая вымова. Дарагавата...

Ухватаў *(з папрокам)*. Таксама памагалі...

Бусько. Не я, не я... Калі помніш, я сам ледзь не пагарэў тады...

Ухватаў. Ну, ліха з ёй. Не ўспамінай. Лепей скажы: як жа з маёй справай?

Бусько *(нібы не чуў)*. І клубнічка расце на дачы?

Ухватаў. Ды пасадзілі трохі. Падпісана паперка ці?..

Бусько. І ягадка маліна ёсць? Ах, люблю малінку!

Ухватаў. Усяго патроху ёсць. Ды жонка не хоча калупацца на гародзе.

Бусько. Не прывыкла. Ну, вядома. *(Па-свойску, незласліва.)* Заўсёды чужой хапае. А свежанькая клубнічка ха-ра-ша!..

Ухватаў. Дык што? Не падпісана яшчэ?

Бусько. Свежанькая... з сахарком... А можна і з малачком. Люблю!!! А варэнне? А-а-ах!.. *(Аж зацмокаў.)* Ц-ц-ц...

Ухватаў. Калі ўжо ты так любіш, то я магу... Колькі табе?

Гарык *(нечакана)*. Трыццаць.

Ухватаў. Што трыццаць?

Гарык. Я не вам, я яму.

Бусько. Зараз? У мяне з сабой няма.

Гарык стаіць за спіной у Хведара Паўлавіча і паказвае пальцам на яго.

Гарык. Паглядзіце, паглядзіце ў кішэні. Павінна быць...

Бусько. От жук! Табе так прыспічыла? Так тэрмінова? *(Лезе ў кішэню, вымае кашалёк і, хаваючыся, падлічвае фінансы.)* Толькі дзесяць. Хведар Паўлавіч, можа, у цябе ёсць? То пазыч. Да зарэзу трэба.

Ухватаў. І рад бы, ды не нашу з сабой. Жонка чысціць кішэні перад тым, як выпусціць мяне ў горад.

Бусько. Шкада цябе. Значыць, жонка захапіла ўладу? А чалавек без улады — не чалавек. Так, пустое месца... Пераканаешся.

Гарык. Абсалютная ісціна: імпатэнт.

Бусько *(Ухватаву)*. А ты ж у свой час мог прыстроіць мяне і на лепшае месца. Мог! Дык жа не! Запіхнуў мяне ў гэты стары галёш. Хіба гэта — установа? Я кожны дзень жду — прыйдзе бульдозер і к чорту зграбе разам са мной. Што я тут значу? Прыйшла каза да ваза? Трэба было глядзець наперад, у глыбіню вякоў!

Ухватаў. Ну падумай сам: а куды я мог з тваімі талентамі? Толькі выгляд. Вот бюстам ты мог служыць, каб толькі не раскрываў рот. І пачот, і павага, і ніякага клопату. Хатнім ідалам.

Бусько. Дык вось, Хведар Паўлавіч, тваю справу я даручыў Кудасаву. Зайдзі да яго, ён усё і вырашыць.

Ухватаў *(насцярожыўся)*. Слухай, Бусько, калі ты запускаеш мяне на кругавую арбіту, то ты так і скажы, не валаводзь.

Бусько *(смяецца)*. Ну, што ты, Хведар Паўлавіч!

Хведар Паўлавіч выходзіць.

Гарык. Быццам бы не знаеце, што без вашага подпісу, без вашай рэзалюцыі там нічога не будзе.

Бусько. Я-то знаю, а ён не знае. А трэба, каб і ён знаў. Знай сваіх! А кругавую арбіту ён сам і прыдумаў. Яшчэ да пенсіі.

Абодва смяюцца, аж захліпаюцца.

Гарык *(раптам сціх, пацірае пальцамі, напамінаючы пра грошы)*. Антон Сцяпанавіч! Смех смехам, а... ясак ясаком.

Б у с ь к о *(спахмурнеў, трагічна).* За што?! *(Вымае з кішэні пяцёрку, падае Гарыку, той круціць галавой. Дастае з другой, трэцяй і так з шасці кішэняў па пяцёрцы.)* За што?!

Г а р ы к *(прыняў заслужаны ганарар).* За навуку. Штраф. Кантрыбуцыя за павышэнне голасу на сваіх падначаленых... І вось яшчэ — паперка на кватэру. Каб меней дома дакучаць... Стэлу пужаць нельга. *(Выходзіць.)*

Б у с ь к о. Ну, пачакай, брандахлыст!

* * *

Прыёмная. З кабінета Бусько выходзіць Г а р ы к — гэткім Аляксандрам Македонскім.

Г а р ы к. Экспрапрыяцыя экспрапрыятараў! Арабы нацыяналізуюць буйную ўласнасць! Чабаны стрыгуць авечак! Няверныя прававерным плацяць дань! Ты — геній, Стэла!!!

С т э л а. Я табе падабаюся? Вельмі?

Г а р ы к *(пад Левітана).* Сёння вечарам а восьмай гадзіне ў касмічным рэстаране «Спутнік» адбудзецца стыкоўка ракеты і ракетанасіцеля. Прыблізна ў дваццаць тры нуль-нуль дэманструецца выхад з карабля ў стане невясомасці! *(Абдымае Стэлу.)*

Адчыняюцца дзверы кабінета Кудасава.

К у д а с а ў *(з дзвярэй).* Стэла! Зайдзіце!

Г а р ы к *(праводзячы яе вачыма, дэкламуе з налётам жалю).*

Ваши беломраморные руки,
Вашу белокаменную грудь
Загребу я в собственные руки...

Кабінет Кудасава. Цяпер гэтыя кабінеты будуць круціцца па крузе. А Хведар Паўлавіч будзе напамінаць вавёрку ў барабане. У кабінеце К у д а с а ў і Х в е д а р П а ў л а в і ч. Уваходзіць С т э л а.

С т э л а. Я вас слухаю.

К у д а с а ў. Стэла! Мы ўчора з Бусько абмяркоўвалі просьбу Хведара Паўлавіча. Дзе гэтая паперка?

С т э л а. Я перадала Сілану Данілавічу. Учора ж.

Кудасаў. Ну, малайчына. Яна ў нас вельмі акуратная, аператыўная. Дзякую, Стэла. Значыць, усё ў парадку, Хведар Паўлавіч.

Стэла выходзіць.

Ухватаў *(недаверліва).* Думаеш — усё ў парадку?

Кудасаў. І не сумнявайцеся. Ён у нас пунктуальны, законнік, юрыст, так сказаць.

Ухватаў. Што ж, зайду да яго.

Кудасаў. Навошта? Навошта вам хадзіць? Ён усё зробіць, аформіць, узгодніць, падпіша і па старому знаёмству сам прынясе вам дамоў. А вы яму чарачку паставіце. Ён чарачку любіць. Сам прынясе.

Ухватаў *(недаверліва).* Ой, ці не тады, калі рак свісне.

Кудасаў *(з лёгкім папрокам).* Хведар Паўлавіч! Для вас? Ай, як нехарашо вы пра нас думаеце. Спакойна ідзіце дахаты, адпачывайце. Уключыце тэлевізар ці пачытайце «Неделю». І не турбуйцеся. Каб Сілан ды не зрабіў для вас? Ай-яй-яй, Хведар Паўлавіч, Хведар Паўлавіч!.. Вы ж для яго богам былі, ідалам, ён жа пакланяўся вам.

Ухватаў. А Бусько сказаў, што ты будзеш вырашаць гэту справу.

Кудасаў. А хіба я сказаў што-небудзь супроць? Мы з ім узгаднілі, абгаварылі, парэкамендавалі. *(Абышоў вакол крэсла, на якім сядзіць Хведар Паўлавіч, і ўсё-такі не ўтрымаўся, абнюхаў яго ззаду. Развёў рукамі — нічым не пахне.)*

Ухватаў. Глядзі ж, Кудасаў, я на цябе спадзяюся. А то вы тут насабачыліся.

Кудасаў. Як на каменную гару.

Ухватаў. Ты ж, калі на кілбасе гарэў, помніш? Я, дурань, цябе выручыў. Табе і цяпер яшчэ, пэўна, гарэлым пахне. Смаленым.

Кудасаў. Вы мяне ўратавалі, а я вас не выдаў. Гарэлі б мы разам. Значыць — квіты! Усё! Не напамінайце пра смаленае. Мне праз год пенсію прасіць.

Ухватаў. Ну, глядзі, Кудасаў! Бывай! *(Выходзіць.)*

Кудасаў. Бывайце! Усяго добрага! *(Зачыніўшы за ім дзверы.)* Ну, скажы ты, якая сіла — гэта прывычка! Ніяк сябе пераламаць не магу. Ну, хто ён? Ну, што ён? Ніхто! Нішто! Нават нічым не пахне!.. Проста ўчарашні дзень, а... а перад ім распраміцца не магу. Нібы ў яго нейкія

фітанцыды ўлады. Няма на вачах, дык гатоў яму гадасць якую-небудзь, пакасць зрабіць. А пападзе на вочы — што тая цыбуля — раз'ядае вочы да слёз... Вось што значыць дрэсіроўка, інерцыя, умоўны рэфлекс. І каторы ўжо раз на гэтым сябе лаўлю. Прыйдзе, так і хочацца гаркнуць на яго, зарычаць, акі леў, тупнуць, па стале грукнуць, а... духу не хапае. Інерцыя...

* * *

На кругавой арбіце — кабінет Сілана Данілавіча. На стале — фартыфікацыйныя збудаванні з кніг, папак, даведнікаў, інструкцый, палажэнняў, кодэксаў, прэс-пап'е, карандашоў і аўтаматычных ручак, сучасных, падобных да ракет «зямля — паветра».

Адна горка кніг вельмі нагадвае танк з башняй — прэс-пап'е. На другой — нібы на ўзгорку зенітная ўстаноўка з аўтаручак. (Карацей кажучы, мастаку задача пастаўлена. А цяпер — была толькі ў яго фантазія.)

Сілан Данілавіч за сталом — нібы ў засадзе. Ён насцярожаны, пільны, у руцэ трымае карандаш, як пісталет.

Уваходзіць Ухватаў.

Ухватаў. Здароў, Сілан!

Сілан. А-а-а! Хведар Паўлавіч!.. Салют!

Ухватаў. Ух ты! Якая фартыфікацыя! Настроіў барыкад.

Сілан. Правільна, Хведар Паўлавіч, барыкады. А я іначай і не магу. Такі мой участак фронту — кватэрны. Каб адбіць атаку, трэба мець пад рукой увесь гэты арсенал... Як правіла, праціўнік мой — напорысты, упарты, ведае, за што ваюе, на штурм ідзе грудзьмі. Во як!

Ухватаў. Значыць — акапаўся?

Сілан. У абароне.

Ухватаў. А можа, у засадзе?

Сілан. Калі хто незаконна, то...

Ухватаў. А я, напрыклад?

Сілан. Што ты?

Ухватаў. Законна?

Сілан. Вот якое дзела, Хведар Паўлавіч... Я сёння ўсю ноч сядзеў з Пархвенаўнай. Перагортваў усе гэтыя інструкцыі. Шукаў законного основанія...

Ухватаў. Ну і што? Знайшоў?

Сілан *(уздыхнуў, развёў рукамі)*. Не прадугледжана.

Ухватаў. Гэта ў пісаных законах не прадугледжана...

Сілан *(спалохаўся)*. Э-э, Хведар Паўлавіч... А на няпісаныя... цяпер не тыя часы: народны кантроль прыдумалі. Раней яго не было. *(Уздыхнуў.)*

Ухватаў. Слухай, Сілан! Ты хоць прачытаў маю заяву? Зразумеў, чаго я хачу?

Сілан. Чаго ж там не зразумець? Дзве кватэры хочаш.

Ухватаў. Правільна. Па два пакоі. Але ж я аддаю на абмен...

Сілан. Адну кватэру.

Ухватаў. Правільна. Але з пяці пакояў. Вам жа выгадна, дзяржаве выгадна.

Сілан. А-а, пра дзяржаву клопаты. Але якая ж выгада? Бярэш дзве кватэры, а аддаеш адну.

Ухватаў. Ды ты хоць разбіраеш, што больш — чатыры ці пяць?

Сілан. Разбіраюся. Дзве — больш, як адна.

Ухватаў. Ды ты што, галава два вухі?

Сілан. Не бачу выгады.

Ухватаў *(як малому)*. Слухай... Напрыклад, такі размен: я даю табе пяць рублёў, а ты мне чатыры. Ёсць табе выгада?

Сілан. Не. Няма. Скажуць, што хабар бяру. А калі дойдзе да народнага кантролю, дык *(адмахваецца)*... ого-го...

Ухватаў. Дык я ж табе не даю хабар.

Сілан. А калі не даеш, то якая мне выгада?

Ухватаў. Я пра пяць пакояў.

Сілан. А я пра дзве кватэры.

Ухватаў. Сілан! Што ты выломваешся? Я быў у Бусько, у Кудасава. Яны згодны. І паслалі да цябе.

Сілан. І я цябе пашлю.

Ухватаў. Ку-ды?

Сілан. Да іх.

Ухватаў *(раздзельна)*. Яны... сказалі... што ты...

Сілан *(перапыняе)*. Сказалі? А не напісалі? Слова не падшыеш. Слова не мае юрыдычнай сілы. Толькі подпіс...

Ухватаў. Значыць, не прадугледжана?

Сілан *(разводзіць рукамі)*. Не прадугледжана.

Ухватаў. Дык вось ты як... *(З горкім папрокам.)* Аддзячыў! Ты хоць падумаў бы, хоць бы ўспомніў... Цябе хацелі зрабіць бельгійскім каралём, а я, дурань, цябе зрабіў чалавекам. А ты!.. Так аддзячыў? Ах ты, папяровы ты тыгр!

Сілан. Ты, Хведар... Ты кінь гэтыя кітайскія штучкі!

Ухватаў *(са злосцю)*. Ды вас усіх тут разагнаць трэба! Усіх вас... трэба... *(Вельмі раззлаваны, пакідае кабінет.)*

* * *

Зноў кабінет Кудасава. Урываецца Хведар Паўлавіч.

Ухватаў. Вы што? Здзекуецеся з мяне? Хлопчыка знайшлі? Клоун я для вас?

Кудасаў. Хто? Я?

Ухватаў. Гэты дуб, гэты пень, бачыце, не знайшоў юрыдычнага *(перадражнівае)* «основанія»...

Кудасаў. Не знайшоў? Сілан Данілавіч не знайшоў?

Ухватаў. Ах ты, ахламон! *(Іранізуе.)* Юрыст! Юрыста знайшлі, выкапалі.

Кудасаў. Не мы знайшлі. Вы знайшлі. Вы, Хведар Паўлавіч, выкапалі.

Ухватаў. І ты туды ж? А? І ты?

Кудасаў *(збаяўся)*. Хведар Паўлавіч, я не... я нічога... Я, Хведар Паўлавіч... Гэта Бусько, гэта Антон Сцяпанавіч. А я... *(Прыбядняецца.)* Я што?.. Вы яму... Ён у нас...

Ухватаў. Ах, ён? Ё-ён у вас? Хунхузы! Башы-бузукі!!! Я ж яму!

Кудасаў. Правільна, Хведар Паўлавіч! Правільна! Вот яму вы...

Хведар Паўлавіч выходзіць з кабінета. Кудасаў напявае: «Тореадор, смелее в бой! Тореадор, тореадор!»

* * *

Кабінет Бусько. Урываецца раз'юшаны Хведар Паўлавіч.

Ухватаў. Ах ты, нягоднік! Дык ты так са мной? Ты? Мне? За ўсё маё добрае?

Бусько. Не махай, не махай рукамі. У мяне ў кабінеце мух няма.

Ухватаў. Ды як ты смееш? Як ты смееш?

Бусько. І не тупаці. Тут не стайня.

Ухватаў. Падумаць толькі! Па-ду-маць!.. Як ён са мною гаворыць! Ты забыўся, забыўся?.. Я ж цябе, чорта кудлатага, выцягнуў з балота...

Бусько. А цяпер я лысы. Я цяпер — лысы. Што було, тое прайшло. І мемуары тваё нікому непатрэбны.

Ухватаў. Прыгрэў. Прыстроіў. Ты ж кляўся мне... Ты ж колькі гадоў быў як у Бога за пазухай...

Бусько. Вываліўся з-за пазухі.

Ухватаў. Колькі гадоў ты лізаў мне...

Бусько *(нібы яго шылам тырнулі)*. Надаела! Не ўспамінай мемуараў! Ты думаў — мне гэта было прыемна? О-о! Табе было прыемна! Хопіць! Мінулася! *(Прыгадаў.)* Муха! Беспакоіць мяне муха! *(Загадвае, паказвае на муху.)* Я табе лавіў? Лаві мне маю!

Ухватаў. О-о! О-го-го! Ён зубкі паказаў! *(Смяецца.)* Ты ж не ад злосці? А? Бывае, што і сабака кусаецца не ад злосці, а ад заліхвацкасці.

Бусько. Што? Не падабаецца? А ты як рабіў? Не так? Та-ак! А людзі цярпелі. Колькі ты патаптаўся па мне. І я ўсё сцярпеў. *(Скрозь слёзы.)* Муху лавіў!.. Эх, Хведзька, Хведзька...

Ухватаў. Хведар Паўлавіч!!!

Бусько. Та ні! Хведзька! Апамятайся! Не Хведар Паўлавіч ужо. Хвядот, ды не тот! Пара зразумець ужо. Ну, шо ты крычыш? Шо крычыш? Перад кім ты крычыш? Перад імі? *(Паказаў на залу.)* Быццам ты — цаца, а я — бяка. Ты думаеш, яны цябе не ведаюць? Ведаюць як аблупленага. Спытай у іх, які ты харошы. Ну, спытай, спытай! Баішся? Яны, брат, даўно цябе раскусілі. Як і я. А прыйшлі яны сюды не для таго, каб на цябе падзівіцца. Чорта лысага! Ты ім і так надакучыў. Яны, бач, і цяпер моршчацца, быццам аскоміна ў іх на зубах. Я ўпэўнены, што яны радуюцца, калі бачаць, як я цябе тут проці шэрсці, проці шэрсці... О-о, я іх ведаю! Яны так любяць пазубаскаліць з такіх, як ты, «былых». Анекдоты выдумляюць. Змікіціў?? Народ — такі! Можаш зарплату не падвышаць, але дай яму на зуб «былога». Дык вось — раю табе: ціхенька сядзі! Не шумі! Ці-іхе-енька! Атрымаў пенсію — і скажы дзякуй. І я ціхенька буду сядзець да пенсіі. Мы з табой асколкі адной пасудзіны. Разбітай. Зразумеў? Так што не трэба шуму і гвалту ўзнімаць. Немэтазгодна! Нават — наадварот!

Ухватаў. Ну, нарэшце ты раскалоўся. А я цябе за дурачка лічыў.

Бусько. Дарэмна! Не цаніў! Крыўдна! Разумееш? Крыўдна! Мне!

Ухватаў. Ацаню! Не-е! Будзе табе пераацэнка! Што-што, а насаліць табе я яшчэ магу. Гарэлага дам панюхаць.

Бусько. Не пужай! Не пужа-ай! Бачыў я такіх.

Ухватаў. Адплацілі! Аддзячылі! Не-е, я на вас аброцьку знайду. Я табе такую кару егіпецкую зараз прынясу, на ўсё жыццё табе хопіць! Да смерці будзеш насіць, як язву, як праказу! Я табе такую кару, такія мукі ўстрою... Пачакай!.. Я табе... Будзеш помніць!

Хведар Паўлавіч выходзіць у прыёмную. А там Стэла і Гарык. Ухватаў, нібы спрасонку ці п'янаваты, ідзе да выхаду. На парозе сутыкаецца з Наталляй Мікалаеўнай.

Бусько *(расчыняе дзверы ў прыёмны пакой, загадвае)*. Не прымаць! Нікога не прымаць! А тым больш яго! Толькі цераз твой труп! *(Гарыку.)* І цераз твой! *(Ляпнуў дзвярыма, шчоўкнуў замком.)*

Гарык. Максіміліст! Толькі цераз мой пуп. І цераз твой, Стэла.

Наталля Мікалаеўна. А што гэта з імі? Нейкія вельмі ўстрывожаныя. Асабліва той — Хведар Паўлавіч. Што з ім?

Гарык. Тонка падмецілі, бабуся. Устрывожаны. Чалавек апынуўся ў непрывычных абставінах. Бачыце, у свой час ён высока лётаў. У маштабах горада. За аблакамі. Ну, як бы вам сказаць? Для параўнання... На арбіце быў. У космасе. І раптам абваліўся з карабля. Абваліўся на хаду. З дзяржаўнага карабля. І нідзе ніякай апоры. У невясомасці. Страціў вагу. А вагу ён меў. Груз!

Наталля Мікалаеўна. Знала я яго. Цяжкі быў. Праўда. Свінцовы.

Звоніць тэлефон.

Стэла *(бярэ трубку)*. Вас слухаюць. Так. Так. Яго няма. Што перадаць? Добра. Калі? Добра. Я пастараюся яго знайсці. Не. Ён нікуды не паехаў. Добра. Перадам. *(Кладзе трубку, стукае ў дзверы Бусько.)* Антон Сцяпанавіч! Толькі што званіў Аляксей Аляксеевіч. Прыедзе да вас.

Бусько. Аляксей Аляксеевіч?

Стэла. Прасіў, каб вы былі на месцы. Яны хутка будуць.

Бусько з'яўляецца на парозе свайго кабінета.

Бусько *(да Наталлі Мікалаеўны)*. А вы пачакайце пакуль у калідоры.

Наталля Мікалаеўна выходзіць.

(Стэле). Не магла сказаць, што мяне няма тут?

Стэла. Як заўсёды, я так і сказала. Ён загадаў знайсці вас.

Бусько. Дык вось — ты мяне не знайшла. Мяне няма. І не будзе. Я не магу. Хай Кудасаў сустрэне. Дзе ён? *(Гарыку.)* Пакліч!

Гарык знікае.

А прыедзе Аляксей Аляксеевіч, скажы: мяне выклікалі... у гэта...

Цікаўнасць не адпускае Гарыка. У калідоры ён пасоўвае абгорнуты грубай паперай нейкі бюст на самы край шафы, любуецца яго няўстойлівасцю, бо шафа з падломанай ножкай. Гэтым заняткам ён маскіруе сваю ўвагу да гутаркі шэфа.

Стэла. Куды вас выклікалі?

Бусько. Ну... у гэта... у кіраўніцтва...

Стэла. Якое?

Бусько. Ну ў гэта, як яго... Гэта што? Допыт? У кіраўніцтва, і ўсё. Тэрмінова. *(Вяртаецца ў свой кабінет.)*

Гарык *(адчыніўшы дзверы Кудасава)*. Вас кліча шэф. Неадкладна! Зараз жа!

З кабінета выходзіць Кудасаў і таропка накіроўваецца ў прыёмны пакой Бусько. Спяшаючыся, ён спатыкнуўся, зачапіў шафу, шафа хістанулася, і скрутак грохнуўся вобзем. Забрынчалі асколкі.

Кудасаў. Фу ты, чорт!

Гарык. Гэта не чорт. Вы знаеце, каго вы ўранілі?

Кудасаў. Не каго, а што.

Гарык. Не-е — каго. Бюст!

Кудасаў. Не я. Гэта вы мяне піхнулі.

Гарык. Вы не толькі ўранілі, вы яго разбілі. А ён яшчэ не спісаны.

З кабінета выходзіць Бусько.

Бусько. Што тут за грохат?

Гарык. Ды вось тут...

Кудасаў *(апярэджвае)*. Гарык разбіў бюст.

Гарык. Таварыш Кудасаў!..

Бусько. Ладна! Прыбярыце гэтыя чарапкі! Калі трэба — разбяромся. А цяпер... Кудасаў! Прыедзе Аляксей Аляксеевіч... А помніш, кім ён быў?

Гарык выносіць разбіты бюст.

Кудасаў. А як жа — вадзіцель. Вырас.

Бусько. Дык вось, пагавары з ім замест мяне. А я... Мяне к начальству выклікаюць. Тэрмінова. Дый не магу я... Быў шафёрам, а я цяпер павінен яго ўказанні...

Кудасаў. І верна — замнога гонару.

Бусько. Усё. Я пайшоў. *(Ідзе і закрываецца ў кабінеце.)*

Кудасаў *(шкрабае патыліцу)*. Стэла! А Сілан тут?

Стэла. Тут.

Кудасаў. Заві!

Стэла выходзіць і праз хвіліну вяртаецца з Сіланам.

Сілан. Каму я трэба?

Кудасаў. Дык вось, Сілан, адказнае табе заданне. Бусько даручыў табе сустрэць Аляксея Аляксеевіча і пагаварыць з ім. За яго. Замяніць яго.

Сілан. Аб чым пагаварыць?

Кудасаў. Аб тым, аб чым захоча гаварыць Аляксей Аляксеевіч.

Сілан. А што яму сказаць?

Кудасаў. Не гавары ні да, ні не. І не пярэч, і не згаджайся. Дзе паддакні, а дзе — у дробязях — выкажы сумненне. Асцярожна. А дзе не ведаеш, што сказаць,— перапытай. Хай ён скажа. Сам. А ты паабяцай далажыць, паведаміць, праінфармаваць. Усё жыццё вучу цябе, а ты...

Сілан. Дык гэта я спасціг.

Кудасаў. Спасціг? Ну во, будзеш даўгавечным. Незамянімым. А я... У мяне тэрміновая справа. *(Паспешна выходзіць.)*

Сілан. Мудры бес. Як павук.

Уваходзіць Аляксей Аляксеевіч.

Аляксей Аляксеевіч. Добры дзень. *(Вітаецца з усімі за руку. Некалькі затрымаў руку Сілана, але не ўспомніў яго.)* А што гэта за ўстанова такая? Гэта што? Адростак гаржылупраўлення? Апендыкс?

Гарык. А вам не здаецца, што, называючы нашу ўстанову апендыксам, вы абражаеце нас? Крыўдна і сорамна!

Аляксей Аляксеевіч. О-о! Вяртаю гонар. А хто кіраўнік вашай канторы?

Гарык. Во, ён замяняе.

Аляксей Аляксеевіч. Намеснік?

Гарык. Не. Замяніцель. Эрзац. Замяняе Бусько.

Аляксей Аляксеевіч. Ён яшчэ не на пенсіі?

Гарык. Пакуль княжыць. А чаго яму спяшацца на пенсію. Цяпер гэта не модна. Таму што — пенсія меншая за зарплату. А спраў у яго... у пенсіянера больш дзялоў.

Аляксей Аляксеевіч. Ці не меціце вы ў яго крэсла?

Гарык. Мне хоць бы на сваім утрымацца.

Аляксей Аляксеевіч. Дык вось — зносім вас.

Сілан. Як — зносім? Чаму?

Стэла. Як — зносім?

Гарык. Як так — зносім?

Аляксей Аляксеевіч. Проста. Разбурым сцены бабай, зграбём абломкі бульдозерам, расчысцім месца і трохі вышэй збудуем быткамбінат «Новы мір». Па генеральнаму плану.

Сілан. Такую крэпасць — бабай? Будавалі навечна і раптам... бабай.

Аляксей Аляксеевіч. А ў помнікі старыны — не прыгадзілася. І гістарычныя асобы не ўдастоілі гэты склеп сваёй прысутнасцю. Ні Грышка Атрэп'еў, ні Мазепа, ні цар Пётр.

Сілан. А мы?

Гарык. А мы? А мы куды?

Аляксей Аляксеевіч. Па спецыяльнасці.

Гарык. Як? І вы? Вот прывязаліся да маёй спецыяльнасці. Няма яе ў мяне! Няма!!!

Аляксей Аляксеевіч. Тады ідзіце да нас на будоўлю. Авалодайце бульдозерам ці бабай. Рушце сцены да аснавання, а затым — мы наш, мы новы мір збудуем...

Гарык. Хто быў нікім, той стане ўсім?

Сілан. Са мной гэта ўжо было. Я нешта не саўсім... Не зразумеў. Вы растлумачце.

Аляксей Аляксеевіч. А што тут незразумелага?

Сілан *(бянтэжыцца)*. Так-так. Ясна... Усё ясна. Я, канечне, далажу, я праінфармірую. Я далажу Бусько.

Аляксей Аляксеевіч. Перадайце яму, хай рыхтуецца на бюро гаркома. Бывайце здаровы. *(Выходзіць.)*

Сілан праводзіць Аляксея Аляксеевіча.

Стэла. Злазь, прыехалі.

Уваходзіць Наталля Мікалаеўна.

Гарык. Любая бабуся! Пачакайце два-тры дні. Маё шчасце ў вашых руках. Я аформлю прапіску. Пачакайце. Не спяшайцеся. А то — як ліквідуюць нашу кантору — я прапаў. Вы — мой апошні шанец... Не спяшайцеся!

Наталля Мікалаеўна. А я спяшаюся. Дачка чакае. Унукі чакаюць.

Гарык. О, што за век дваццаты! У выніку нашай спешкі я магу астацца беспрытульным. Я заўтра да вас прыйду. Я прыеду! Я прылячу. Я вам усё растлумачу.

Наталля Мікалаеўна. А вось ты не спяшайся. Не спяшайся, галубок. *(Збіраецца пайсці.)* Так і галаву дзе-небудзь згубіш.

Гарык. Ды мне зараз ваша кватэра больш патрэбна, чым галава.

Гарык памагае Наталлі Мікалаеўне падняцца, бярэ яе пад руку і стараецца падабацца старой сваім далікатным абыходжаннем. З грукатам і шумам урываецца ўзлахмачаны, ваяўнічы, узрушаны Ухватаў.

Ухватаў. Дзе ён? Дзе гэты падлюга? Я яму зараз... Пусціце мяне! *(Спрабуе штурмам прарваць абарону — адпіхнуць Гарыка і Стэлу, якія загарадзілі дзверы к шэфу.)* Пусціце мяне туды! Пусціце, вам кажуць!

Гарык і Стэла. Нельга! Прыём закрыт! Загадана не прымаць! Грамадзянін! Грамадзянін! Я дружыннікаў паклічу! Загадана не пускаць!

Ухватаў. Каго? Мяне? Мяне не прымуць? Ах, ён падлюка! Ды я яго... Божа, як павярнулася?! *(Заплакаў.)* Ды калі я ўладу меў, яны ж былі такімі вернымі, паслухмянымі, адданымі. І я для іх богам быў! Аднаго позірку баяліся. Богам для іх! Гэта ж я іх вывеў! Я сатварыў! А цяпер... *(Плача.)*

Гарык *(чытае па памяці Біблію).* «І сатварыў Бог чалавека па вобразу і падобію свайму, мужчыну і жанчыну сатварыў. І благаславіў іх Бог, і сказаў ім: пладзіцеся і размнажайцеся, і папаўняйце зямлю, і валодайце ёю, і ўладарце над рыбамі марскімі, і над звярамі, і над птахамі нябеснымі, і над усякім скатом, і над усёю зямлёю, і над усякімі жывёламі, і над усімі гадамі паўзучымі на зямлі... І ўбачыў Бог усё, што ён стварыў, і вот, хораша вельмі. І быў вечар, і быў ранак: дзень шосты».

Ухватаў *(слухаў, слухаў і раптам).* Сапляк! Парасёнак!

Гарык. «Хораша вельмі»,— пакуль Бог не пайшоў на пенсію. А стаў пенсіянерам, спаткаўся са сваім падобіем і... харкнуў ад агіды на сваё падобіе няўдзячнае.

Ухватаў *(нібы яго падагрэлі, ідзе на штурм).* Пусці мяне да яго. Пусці-і-іце!!! Я павінен! Гэта мой доўг!

Але Гарык і Стэла, як верныя вартавыя, адціснулі Хведара Паўлавіча ў калідор, дзе ўжо даўно сочаць за падзеямі Сілан і Кудасаў.

Наталля Мікалаеўна. А ён верна сказаў: па вобразу і падобію...

Ухватаў. А ты... А ты... *(Задыхаецца.)* Не суй нос!..

Кудасаў. Не хаміце, Хведар Паўлавіч, не хаміце. Не тыя часы.

Ухватаў. А-а, і ты, нюхала! Д'ябал ты! Нячыстая сіла! Д'яблы вы! Усе вы д'яблы!!

Гарык. Усё лагічна. Сатварыўшы Бога, чалавек вымушаны быў сатварыць і д'ябла. Іначай ідэя Бога траціць усякі сэнс. *(Хоча выправадзіць усіх прысутных.)* Пакіньце Бога ў спакоі. У адзіноце.

Усе разыходзяцца спакойна і раўнадушна. Толькі Наталля Мікалаеўна, нібы прадчувае бяду, затрымліваецца каля дзвярэй. Ухватаў, адчуўшы сябе, як тхор у пастцы, кінуўся да адных дзвярэй, да другіх. Раптам заўважыў дзверы, загароджаныя старой канцылярскай шафай, запоўненай архіўнымі папкамі.

Ухватаў. Не! Не! Не!!! Я ўсё роўна дабяруся да цябе! Я дастану цябе! Запасныя дзверы як забарыкадзіраваў! Не, не! Не-е! Я цябе выкалупаю! Упярод! На барыкады! *(Натужваецца, адсоўвае шафу ад дзвярэй. Робіць гэта з апошніх сіл. Ледзь-ледзь адсунуўшы шафу, ён заўважае на дзвярах бронзавую галаву льва з кальцом. Ухватаў са злосцю хапаецца за кальцо, ірвануў к*

сабе дзверы, але тыя не паддаюцца. Яшчэ спроба, і ў руках Хведара Паўлавіча — вырванае з зубамі з пашчы льва кальцо. Раптам Ухватаў хапаецца за сэрца і з дзікім перадсмяротным крыкам падае перад дзвярыма бяздыханым.)

Наталля Мікалаеўна. Людзі! Памажыце! Дзе вы?

На яе кліч з'яўляюцца ўсе службы гэтай установы.

Званіце ў «Хуткую дапамогу»! Хутчэй! Ратаваць трэба! Яму нехарашо!

Сілан падышоў, прыгледзеўся да Хведара Паўлавіча, патрымаў за руку, правяраючы пульс, уздыхнуў і заявіў.

Сілан. Не, яму зараз ужо харашо...

Кудасаў. Здаецца, у нас пахне смаленым...

У суседнім цакоі Стэла выклікае «хуткую дапамогу».

Стэла. «Хуткая»! «Хуткая»!.. Калі ласка, як можна хутчэй, тут чалавек памёр, прасіцель! Хутчэй!

Наталля Мікалаеўна. У яго ў руках кніжачка...

Кудасаў. Паглядзіце. Гэта, відаць, яго егіпецкая кара.

Наталля Мікалаеўна *(нахіляецца, вымае з рукі Ухватава чырвоную запісную кніжачку, чытае).* «Не-калькі навадзяшчых пытанняў аб сувязі часоў і з'яў... Ідучы на спачын, запытай сябе сам: што ты зрабіў сёння?» *(Адрываецца ад запісной кніжкі.)* Божа мой! Божа мой! Гэта ж мужа майго кніжачка. А я яе столькі гадоў шукала, столькі гадоў... Гэта ж яго, мужа майго, запавет, апошняе слова яго. *(Чытае далей.)* «Ідучы на спачын, запытай сябе сам: што ты зрабіў сёння? Падвядзі вынікі справам тваім. Можа, чужое проса вытаптаў? Пакрыўдзіў каго? Аблаяў? Пакараў? Звольніў з работы? Ці асудзіў? Каго? За што? Ці справядліва? Чым гэта павернецца для цябе, для людзей заўтра? Праз год? Праз дзесяць гадоў? А праз дваццаць гадоў? Успомніць аб гэтым не сорамна будзе табе? Перад сабой. Перад сынамі. І перад унукамі. Што ты зрабіў сёння? Дрэва пасадзіў? Проса пасеяў? Прыласкаў каго? Падахвоціў каго? Пасаду даў — уладу над людзьмі ўручыў? Каму? Дастойнаму? Справядліва? Чым гэта павернецца для цябе, для людзей заўтра? Праз год? Праз дзесяць гадоў? А праз дваццаць? Успомніць аб

гэтым не сорамна будзе табе? Перад сабой. Перад сынамі. І перад унукамі.

Падводзячы вынікі справам тваім, жыццю свайму, каяцца не будзеш?

Адыходзячы па спачын, спытай сябе сам: што ты зрабіў сёння?..»

Наталля Мікалаеўна падыходзіць к рампе і яснымі ласкавымі вачыма шукае сустрэчы з вачыма кожнага ў зале гледача. А недзе рэха, затухаючы, паўтарае: «Спытай сябе сам! Спытай сябе сам!»

Канец

1967—1980